

## **ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12**

### **ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ**

#### **Σύνοψη**

Με αφετηρία την εξέταση των αρχών, το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου έχει ως αντικείμενο τους τρόπους ελέγχου των αξιωματούχων στην κλασική Αθήνα, καθώς και τα εγκλήματα κατά της πόλεως και του πολιτεύματος. Εκκινώντας από την εξέλιξη των αξιωμάτων από τα αρχαϊκά χρόνια μέχρι την κλασική εποχή, η συζήτηση επικεντρώνεται στα καθήκοντα των κυριότερων αρχών της Αθήνας και στον τρόπο επιλογής των αρχόντων, και εν συνεχεία στον έλεγχο αρχόντων, ο οποίος ήταν διαρκής και γινόταν σε τρία στάδια. Πριν από την ανάληψη καθηκόντων εξεταζόταν η καταλληλότητα των επιλεγέντων (Δοκιμασία αρχόντων), στη διάρκεια της θητείας τους εξεταζόταν η ορθή άσκηση των καθηκόντων (Επιχειροτομία και Εισαγγελία στη Βουλή) και τέλος μετά την ολοκλήρωση της θητείας τους ακολουθούσε λεπτομερής λογοδοσία του τρόπου άσκησης της εξουσίας τους σε δύο φάσεις: αρχικά γινόταν ο έλεγχος της οικονομικής διαχείρισης (λόγος) ενώ στη δεύτερη φάση εξεταζόταν συνολικά η άσκηση της διοίκησης και τα τυχόν παραπτώματα (εϋθυνα). Στη συνέχεια του κεφαλαίου εξετάζονται τα πολιτικά εγκλήματα (εγκαθίδρυση τυραννίδας, ανατροπή της δημοκρατίας, εξαπάτηση του δήμου, προδοσία), οι προβλεπόμενες ποινές, καθώς και οι διαδικασίες τις οποίες περιλάμβανε η αθηναϊκή νομοθεσία για την καταγγελία και τη δίωξη των εγκλημάτων κατά της πόλεως (γραφή, προβολή, μήνυσις, εισαγγελία και απόφασις).

#### **Προαπαιτούμενη γνώση**

Απαραίτητη κρίνεται η εμπέδωση της ύλης του μαθήματος της Ιστορίας του Δικαίου του Α' εξαμήνου, καθώς και των προηγούμενων ένδεκα κεφαλαίων του παρόντος βιβλίου.

### **12.1. ΟΙ ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΑΘΗΝΑΣ**

#### **12.1.1. Η εξέλιξη των αξιωμάτων**

Στις απαρχές της πόλεως των Αθηνών, την εξουσία ασκούσαν οι γαιοκτήμονες ευγενείς, οι λεγόμενοι *εὐπατρίδαι*, μέσω ενός συμβουλίου απαρτιζόμενου από τους αρχηγούς των αριστοκρατικών οικογενειών με επικεφαλής τον βασιλέα. Αρχικά όλες τις εξουσίες ήταν συγκεντρωμένες στο πρόσωπο του βασιλέως, δίχως να υπάρχει διαίρεση των αρμοδιοτήτων, στη συνέχεια όμως ορισμένες από τις αρμοδιότητες του βασιλέα σταδιακά αποσπάστηκαν από τη βασιλεία και αποδόθηκαν σε άλλους άρχοντες. Δημιουργήθηκαν έτσι ορισμένα νέα αξιώματα, σε

κάθε ένα από τα οποία μεταβιβάστηκαν συγκεκριμένες αρμοδιότητες. Σύμφωνα με την αθηναϊκή παράδοση σχετικά με την εξέλιξη των αξιωμάτων, το πρώτο από τα αξιώματα που δημιουργήθηκε προκειμένου να αναλάβει ορισμένα από τα καθήκοντα του βασιλιά ήταν ο Άρχων, ο οποίος στην κλασική εποχή είναι γνωστός ως Επώνυμος Άρχοντας, επειδή από αυτόν λάμβανε το όνομά του το έτος. Έπειτα δημιουργήθηκε το αξίωμα του Πολεμάρχου, και αργότερα αυτό των έξι Θεσμοθετών, με τη δημιουργία του οποίου συγκροτήθηκε το σώμα των Εννέα Αρχόντων. Το σώμα αυτό εμφανίζεται ήδη παγιωμένο κατά την πρόιμη αρχαϊκή εποχή, ενώ από το 682 π.Χ. η θητεία τους είχε γίνει ετήσια. Στην κλασική εποχή, οι Εννέα Άρχοντες αποτελούσαν τη σημαντικότερη από τις αρχές, ενώ παράλληλα υπήρχε μια πληθώρα άλλων αρχών της αθηναϊκής διοίκησης που, όπως αναφέρει η Αθηναίων Πολιτεία, αριθμούσαν περί τις επτακόσιες.

Στην κλασική εποχή, σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή της αθηναϊκής δημοκρατίας, την διακυβέρνηση της πόλεως ασκούσε ο δήμος, δηλαδή το σύνολο των πολιτών, και όχι οι άρχοντες. Ο δήμος ασκούσε τις εξουσίες του μέσα από ένα θεσμικό όργανο, την Εκκλησία του Δήμου, η οποία λάμβανε όλες τις αποφάσεις που αφορούσαν τα κοινά. Οι άρχοντες αποτελούσαν ένα ακόμη θεσμικό όργανο, το οποίο ήταν επιφορτισμένα με την υλοποίηση των αποφάσεων της Εκκλησίας του Δήμου. Είχαν δηλαδή την εξουσία που σήμερα θα ονομάζαμε εκτελεστική – μολονότι η αρχή της διάκρισης των εξουσιών δεν υπήρχε στην αρχαιότητα, τουλάχιστον δογματικά. Οι σημαντικότεροι αξιωματούχοι ήταν οι Εννέα Άρχοντες, παράλληλα όμως υπήρχαν πολυάριθμες άλλες αρχαί.

### 12.1.2. Οι Εννέα Άρχοντες

Με την μεταρρύθμιση του Κλεισθένη το 508/7 π.Χ., στους Εννέα Άρχοντες είχε προστεθεί ένας ακόμη, ο γραμματέας των Θεσμοθετών, ώστε ο αριθμός τους να αντιστοιχεί στον αριθμό των δέκα αθηναϊκών φυλών, προκειμένου να μετέχουν όλες με ένα μέλος τους. Οι Εννέα Άρχοντες είχαν ετήσια θητεία και αναδεικνύονταν με κλήρωση, όπως και η συντριπτική πλειονότητα των αρχών, τρόπος που θεωρείτο ο πιο δημοκρατικός. Την κλασική εποχή η κλήρωση γινόταν σε δύο στάδια. Αρχικά η κάθε φυλή διενεργούσε κλήρωση μεταξύ όλων των μελών της όσα δήλωναν υποψηφιότητα, από την οποία κληρώνονταν δέκα πολίτες. Τα ονόματα των εκατό πολιτών που κληρώνονταν από τις δέκα φυλές πήγαιναν έπειτα σε μια δεύτερη κλήρωση, η οποία διεξαγόταν από τους Θεσμοθέτες στο Θησείο. Από αυτή την κλήρωση αναδεικνύονταν οι Εννέα Άρχοντες και ο γραμματέας των Θεσμοθετών του επόμενου έτους, ένας από κάθε φυλή, μαζί με τους αναπληρωματικούς τους.

Αρχικά στην αρχή των Εννέα αρχόντων μπορούσαν να αναδειχθούν μόνο πολίτες από την ανώτερη τιμοκρατική τάξης (πεντακοσιομέδιμνοι), σταδιακά όμως απέκτησαν πρόσβαση όλοι οι πολίτες. Η δεύτερη τάξη (τριακοσιομέδιμνοι) απέκτησε το δικαίωμα αυτό το 487/6 π.Χ., ο πρώτος άρχοντας που προερχόταν από την η τρίτη τάξη των ζευγιτών κληρώθηκε το έτος 457/6 π.Χ., ενώ για την τέταρτη τάξη, των θητών, ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι απέκτησαν το δικαίωμα συμμετοχής στην κλήρωση αργότερα επειδή εκ των πραγμάτων ατόνησε το σχετικό κώλυμα, δίχως να χρειαστεί η ψήφιση ειδικού νόμου. Η αθηναϊκή νομοθεσία απαγόρευε να κληρωθεί κάποιος πολίτης στο ίδιο αξίωμα για δεύτερη φορά στη ζωή του, και να αναλαμβάνει δύο αξιώματα ταυτόχρονα. Όσοι πολίτες ολοκλήρωναν τη θητεία τους σε ένα από τα αξιώματα των Εννέα Αρχόντων, και εφόσον

περνούσαν επιτυχώς τη διαδικασία της λογοδοσίας (κατωτέρω, 12.2.4), εισέρχονταν αυτοδικαίως στη βουλή του Αρείου Πάγου, του οποίου γίνονταν ισόβια μέλη.

Οι Εννέα Άρχοντες δεν ασκούσαν τις εξουσίες τους συλλογικά, αλλά είχαν διακριτές αρμοδιότητες, σημαντικό μέρος των οποίων αποτελούσε η προκαταρκτική εξέταση των αγωγών και μηνύσεων. Σε αυτούς γινόταν η κατάθεση των δικογράφων, και οι ίδιοι ήταν υπεύθυνοι για τη διεξαγωγή της προδικασίας και την παραπομπή των υποθέσεων στο αρμόδιο δικαστήριο, όπου και προέδρευαν. Ο Επώνυμος Άρχοντας, ο οποίος έδινε το όνομά του στο έτος, είχε δικαιοδοσία σε υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου, ο Βασιλεύς σε υποθέσεις θρησκευτικής φύσεως και ανθρωποκτονίες, ο Πολέμαρχος σε ιδιωτικές διαφορές που αφορούσαν μετοίκους, ισοτελείς προξένους και απελευθέρους, ενώ τα καθήκοντα των έξι Θεσμοθετών εκτείνονταν σε ένα ευρύτατο φάσμα δημοσίων υποθέσεων, κατά κύριο λόγο ποινικών.

### 12.1.3. Οι δέκα Στρατηγοί

Οι στρατηγοί αρχικά ήταν διοικητές ο κάθε ένας της στρατιωτικής δύναμης της φυλής του, κατά την κλασική εποχή όμως το σώμα των δέκα στρατηγών αποτελούσε την ανώτατη στρατιωτική αρχή. Το αξίωμα αυτό διέφερε πολύ από το πλήθος των άλλων αρχόντων της κλασικής Αθήνας, τόσο αναφορικά με τον τρόπο επιλογής όσο και με τη διάρκεια της θητείας τους. Οι Στρατηγοί, σε αντίθεση με τους λοιπούς αξιωματούχους, δεν ήταν κληρωτοί αλλά εκλέγονταν από την Εκκλησία του Δήμου, λόγω των ιδιαίτερων στρατηγικών προσόντων που απαιτούσε η θέση αυτή. Επιπλέον, αν και η θητεία τους ήταν ετήσια όπως συνέβαινε με τα άλλα αξιώματα, οι στρατηγοί είχαν το δικαίωμα να επανεκλέγονται δίχως περιορισμό. Το δικαίωμα αυτό έδωσε τη δυνατότητα διαδοχικών πολυάριθμων εκλογών σε προσωπικότητες όπως ο Περικλής, ο οποίος εξελέγη στρατηγός είκοσι εννέα φορές, και ο Φωκίων, που εξελέγη σαράντα πέντε φορές στο αξίωμα αυτό. Όπως είναι προφανές, το αξίωμα του στρατηγού απέκτησε εξαιρετικά μεγάλη πολιτική σημασία, ιδίως στο δεύτερο ήμισυ του 5<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ., οπότε οι Αθηναίοι που επιδίωκαν την πολιτική σταδιοδρομία επιζητούσαν να εκλέγονται στρατηγοί. Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι, παράλληλα με την μεγάλη επιρροή στα πολιτικά πράγματα που είχαν οι Στρατηγοί την εποχή εκείνη, λόγω της ευθύνης τους για τις στρατιωτικές αποφάσεις, βρισκονταν πολύ συχνά υπόλογοι απέναντι στον δήμο και στα δικαστήρια και κινδύνευαν με τις έσχατες ποινές.

**Εικόνα 12.1.** Προτομή του Περικλή. Πηγή: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pericles3.JPG>

Εικόνα με ένδειξη Creative Commons Attribution-Share Alike 3.0, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 17/06/2007.

### 12.1.4. Λοιποί άρχοντες

Εκτός των Εννέα Αρχόντων, των δέκα Στρατηγών και των λοιπών στρατιωτικών αρχόντων (π.χ. Ίππαρχοι), η διοικητική οργάνωση της κλασικής Αθήνας περιλάμβανε πλήθος άλλων αξιωματούχων με συγκεκριμένα καθήκοντα, που ήταν απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία της

πολιτείας. Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για σώματα αποτελούμενα από δέκα άρχοντες, αριθμός που επέτρεπε να κληρώνονται ένας από κάθε φυλή.

Οικονομικής φύσεως καθήκοντα είχαν οι δέκα *πωληταί*, αρμόδιοι για τις μισθώσεις των φόρων και των μεταλλείων και για τη σύνταξη της *ἀπογραφῆς* των δημευμένων ακινήτων προς πώληση, καθώς και οι δέκα *ἀποδέκται*, αρμόδιοι για την παρακολούθηση των οφειλών προς το δημόσιο. Ελεγκτικά καθήκοντα είχαν οι δέκα *λογισταί* και οι δέκα *συνήγοροι των λογιστών*, οι οποίοι διενεργούσαν τον διαχειριστικό έλεγχο των αρχόντων μετά τη λήξη της θητείας τους. Οι δέκα *ἀστυνόμοι* φρόντιζαν για την καθαριότητα της πόλης και έλεγχαν τις πολεοδομικές παραβάσεις και οι δέκα *ἀγορανόμοι* ήταν υπεύθυνοι για τον έλεγχο των προϊόντων που πωλούνταν στην αγορά, οι δέκα *μετρονόμοι* είχαν την εποπτεία της σωστής χρήσης των μέτρων και σταθμών από τους εμπόρους, ενώ οι δέκα (αργότερα είκοσι) *σιτοφύλακες* μαζί με τους δέκα *ἐπιμελητὰς τοῦ ἐμπορίου* ήταν αρμόδιοι για τον έλεγχο των τιμών του σιταριού που πωλούνταν στην αγορά. Όλοι αυτοί οι άρχοντες κληρώνονταν με ετήσια θητεία ένας από κάθε φυλή.

Αστυνομικής φύσεως δικαιοδοσία είχαν οι *Ἐνδεκα*, οι οποίοι είχαν την εποπτεία των φυλακών, των εκτελέσεων των θανατικών ποινών και των αυτόφωρων συλλήψεων που γίνονταν με απαγωγή, ένδειξη ή εφήγηση. Οι πέντε *εἰσαγωγεῖς* παραλάμβαναν τις αγωγές για τις έμμηνες δίκες, οι οποίες έπρεπε να διεξαχθούν σε προθεσμία ενός μηνός, διενεργούσαν την προδικασία και εισήγαν τις υποθέσεις στο δικαστήριο. Αντίστοιχα, οι *Τεσσαράκοντα* παραλάμβαναν μεγάλο αριθμό ιδιωτικών αγωγών, για τις οποίες είχαν υπό προϋποθέσεις και δικαιοδοτική αρμοδιότητα (ανωτέρω, κεφάλαιο 5). Εξαίρεση στον κανόνα της κλήρωσης μεταξύ των πολιτών όλων των τάξεων αποτελούσαν οι δέκα *ταμίαι* της Αθηνάς, υπεύθυνοι για τον δημόσιο θησαυρό που φυλασσόταν στην Ακρόπολη, οι οποίοι λόγω της φύσης των καθηκόντων τους κληρώνονταν μεταξύ των πεντακοσιομεδίμων.

## 12.2. ΟΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ

### 12.2.1. Διαρκής έλεγχος

Οι Αθηναίοι θεωρούσαν βασική προϋπόθεση για την ορθή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος να ελέγχονται όλοι οι άρχοντες και να λογοδοτούν δημόσια για τον τρόπο με τον οποίο ασκούσαν τις αρμοδιότητές τους. Ο έλεγχος αυτός αφορούσε όλους όσοι ασκούσαν δημόσιο λειτούργημα, όποια κι αν ήταν τα καθήκοντά τους, και γινόταν σε τρία στάδια: Πριν από την ανάληψη των καθηκόντων τους ελεγχόταν κατά πόσο πληρούσαν τις προϋποθέσεις προς τούτο (*Δοκιμασία*). Στη διάρκεια της θητείας τους, γινόταν κάθε μήνα έλεγχος της άσκησης των καθηκόντων τους (*Επιχειροτονία*). Μετά τη λήξη της θητείας τους, διεξαγόταν εκτεταμένος οικονομικός έλεγχος (*Λόγος*) και στη συνέχεια έλεγχος για την τυχόν διάπραξη άλλων αδικημάτων κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους (*Εϋθυνα*). Στη συνέχεια θα εξετασθούν αναλυτικότερα αυτά τα τρία στάδια ελέγχου των αρχών.

### 12.2.2. Δοκιμασία αρχόντων

Όλοι οι πολίτες που είχαν επιλεγεί σε κάποιο αξίωμα, είτε ο ορισμός τους είχε γίνει με κλήρωση είτε με εκλογή, έπρεπε να περάσουν τη διαδικασία της δοκιμασίας πριν από την έναρξη της θητείας τους. Πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με τη δοκιμασία όλων των αρχών κατά τον 4<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ. μας παρέχει η *Αθηναίων Πολιτεία*. Όσοι είχαν κληρωθεί σε ένα από τα αξιώματα των Εννέα Αρχόντων, καθώς και όσοι είχαν κληρωθεί μέλη της Βουλής των Πεντακοσίων, περνούσαν διπλή δοκιμασία. Πρώτα δοκιμάζονταν ενώπιον της Βουλής των Πεντακοσίων και ακολουθούσε δεύτερη δοκιμασία ενώπιον ηλιαστικού δικαστηρίου. Από την άλλη πλευρά, οι υποψήφιοι για όλα τα άλλα αξιώματα δοκιμάζονταν μόνο στο δικαστήριο της Ηλιαίας.

Η δοκιμασία είχε ως αντικείμενο την εξακρίβωση της ύπαρξης των νόμιμων προσόντων στο πρόσωπο του υποψήφιου άρχοντα, ώστε να μπορεί νόμιμα να αναλάβει το αξίωμά του. Οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να έχει κάποιος το δικαίωμα να αναλάβει κάποιο αξίωμα ήταν να έχει την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη, να μην την έχει χάσει από την επιβολή της ποινής της *ἀτιμίας* και να μην έχει διαπράξει συγκεκριμένα αδικήματα. Η κτήση της αθηναϊκής πολιτείας εξακριβωνόταν από τις ερωτήσεις που έκαναν στον υποψήφιο, οι οποίες αφορούσαν τα ονόματα των γονέων και των παππούδων του, τους δήμους καταγωγής των γονέων του και τον τόπο όπου βρίσκονταν οι οικογενειακοί τάφοι και τα οικογενειακά ιερά. Τα αδικήματα, η διάπραξη των οποίων ήταν απαγορευτική, ήταν τα στρατιωτικά αδικήματα (αστρατεία, λιποταξία, ρίψη της ασπίδας), τα οικονομικά αδικήματα απέναντι στην πολιτεία (οφειλή προς το δημόσιο λόγω μη πληρωμής των φόρων ή τυχών προστίμων που είχαν επιβληθεί ή ακόμη από αθέτηση συμβατικής υποχρέωσης που είχαν αναλάβει απέναντι στην πόλη) και η παραμέληση των υποχρεώσεων απέναντι στους γονείς, η οποία συνιστούσε αδικήμα. Όλες οι παραπάνω πράξεις τιμωρούνταν με *ἀτιμία*.

Εκτός από τα παραπάνω αδικήματα ωστόσο, η δοκιμασία αναφερόταν στη σύνολη παρουσία του υποψηφίου στα πολιτικά πράγματα, έτσι ώστε να αποκλειστεί το ενδεχόμενο αντιδημοκρατικής δράσης του, πράγμα το οποίο ήταν ιδιαίτερα κρίσιμο σε περιόδους πολιτικών αναταραχών και απειλής της δημοκρατίας. Αυτό γίνεται φανερό από τις πέντε υποθέσεις δοκιμασίας αρχόντων που μας είναι γνωστές από τους σωζόμενους λόγους και τα αποσπάσματα του Λυσία. Πράγματι, σε όλες αυτές τις υποθέσεις, οι οποίες χρονολογούνται στην περίοδο μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας από το πραξικόπημα των Τριάκοντα τυράννων, η κατηγορία κατά του υποψηφίου ήταν για αντιδημοκρατική στάση και σύμπραξη με το καθεστώς των Τριάκοντα.

Ο λόγος του Λυσία 26 *Περί της Ευάνδρου δοκιμασίας* αποτελεί την δημηγορία του κατηγορούμενου εναντίον του Ευάνδρου κατά το πρώτο στάδιο της δοκιμασίας του. Ο Ευάνδρος είχε κληρωθεί στο αξίωμα του Επώνυμου Αρχοντα, όπως γίνεται φανερό από τις δικαιοδοσίες που θα είχε αναλάβει καθήκοντα, δηλαδή να φροντίζει για τα ορφανά και τις επικλήρους κόρες. Στη δοκιμασία του ενώπιον της Βουλής, διατυπώθηκε η κατηγορία ότι ο Ευάνδρος είχε ασκήσει ορισμένα καθήκοντα και αξιώματα στη διάρκεια της ολιγαρχίας των Τριάκοντα. Πιο συγκεκριμένα, κατηγορήθηκε ότι επί των Τριάκοντα είχε υπηρετήσει στο ιππικό, ότι είχε αποτελέσει μέλος της Βουλής των Πεντακοσίων, και πιθανώς ότι είχε αποκτήσει και κάποιο άλλο αξίωμα. Από το γεγονός ότι το όνομά του υπάρχει στον κατάλογο των Επώνυμων Αρχόντων του έτους 382/1 π.Χ., φαίνεται ότι ο Ευάνδρος τελικά κέρδισε τη δίκη. Ενδιαφέρον είναι επίσης το γεγονός ότι ο Ευάνδρος δεν ήταν ο πρώτος που κληρώθηκε για Επώνυμος Αρχων το έτος εκείνο, αλλά ο επιλαχών. οι Αθηναίοι κληρώναν για κάθε αξίωμα και έναν επιλαχόντα, για την περίπτωση που ο πρώτος κληρωθείς αποδεικνυόταν στη δοκιμασία ότι δεν είχε τα απαιτούμενα προσόντα είτε για να τον αντικαταστήσει στην πορεία, αν για κάποιο λόγο εξέπιπτε από το αξίωμα. Ο πρώτος που είχε

κληρωθεί εκείνη τη χρονιά ήταν ο Λεωδάμας, ο οποίος στη δοκιμασία του είχε αποδοκιμασθεί, μετά από τη διατύπωση παρόμοιας κατηγορίας, όπως και στον παρόντα λόγο, ότι είχε συνεργαστεί με τους Τριάκοντα. Φαίνεται ότι ο κατήγορος του Λεωδάμαντα, ο Θρασύβουλος, είχε πιο πειστικά στοιχεία για τη συνεργασία του με τους ολιγαρχικούς από τον πελάτη του Λυσία, με αποτέλεσμα να κερδίσει την υπόθεση και να αποκλείσει τον Λεωδάμαντα από την άσκηση της αρχής.

### **12.2.3. Έλεγχος στη διάρκεια της θητείας**

#### **12.2.3.1. Έπιχειροτονία**

Κάθε μήνα, στην *ἐκκλησία κυρία*, δηλαδή στην πρώτη συνεδρίαση της Εκκλησίας του Δήμου, απευθυνόταν στους πολίτες το ερώτημα εάν οι άρχοντες ασκούν σωστά τα καθήκοντά τους. Ακολουθούσε ψηφοφορία με ανάταση των χεριών (*ἐπιχειροτονία*), με την οποία επικυρωνόταν η ορθή άσκηση των καθηκόντων του κάθε αξιωματούχου και η παραμονή του στο αξίωμα. Σε περίπτωση που διατυπώνονταν αντίρρηση για κάποιον άρχοντα και εφόσον η σχετική ψηφοφορία ήταν καταψηφιστική εναντίον του (*ἀποχειροτονία*), αναστελλόταν αυτομάτως η άσκηση των καθηκόντων του και παραπεμπόταν σε δίκη στην Ηλιαία. Η αθώωσή του στη δίκη συνεπαγόταν την αποκατάστασή του στο αξίωμα. Εάν όμως καταδικαζόταν, τότε καθαιρείτο οριστικά από το αξίωμά του και του επιβαλλόταν όποια ποινή αποφάσιζε το δικαστήριο, ανάλογα με το αδίκημα για το οποίο είχε κατηγορηθεί.

#### **12.2.3.2. Καταγγελία στη Βουλή**

Παράλληλα με την επιχειροτονία, η οποία διεξαγόταν εκ του νόμου στην Εκκλησία του δήμου σε κάθε *ἐκκλησία κυρία*, η Βουλή των Πεντακοσίων είχε τη δικαιοδοσία να εποπτεύει την ορθή διαχείριση της εξουσίας από τους άρχοντες, να δέχεται σχετικές καταγγελίες και να επιβάλλει κυρώσεις. Κάθε μέλος της Βουλής μπορούσε να θέσει υπόψη του σώματος τις αμφιβολίες του σχετικά με τον τρόπο διοίκησης ενός αξιωματούχου. Εάν στη συζήτηση προέκυπταν επαρκή στοιχεία για τη διάπραξη κάποιου αδικήματος, η Βουλή επιλαμβανόταν με απόφασή της η ίδια και εκδίκασε την υπόθεση.

Επιπλέον, κάθε πολίτης μπορούσε ανά πάσα στιγμή να υποβάλει καταγγελία στη Βουλή (*είσαγγελία*) εναντίον ενός αξιωματούχου για κακοδιαχείριση. Και πάλι, η Βουλή εξέταζε την καταγγελία και μπορούσε να προχωρήσει στην εκδίκαση. Είτε η καταγγελία προερχόταν από μέλος της είτε από κάποιον άλλο πολίτη, και στις δύο περιπτώσεις η Βουλή είχε το δικαίωμα να επιβάλει χρηματική ποινή μέχρι πεντακοσίων δραχμών κατ' ανώτατο όριο. Εάν όμως έκρινε ότι έπρεπε να επιβληθεί αυστηρότερη ποινή, παρέπεμπε την υπόθεση σε ηλιαστικό δικαστήριο.

### **12.2.4. Έλεγχος μετά τη λήξη της θητείας**

Μετά τη λήξη της θητείας τους, όλοι οι πολίτες που είχαν αναλάβει κάποιο δημόσιο αξίωμα, κληρωτοί ή αιρετοί, ήταν υποχρεωμένοι να λογοδοτήσουν λεπτομερώς και εμπειριστατωμένα αναφορικά με τον τρόπο που είχαν ασκήσει την αρχή που τους είχε αναθέσει η πολιτεία. Παράλληλα με τους Εννέα Αρχοντες, τους Στρατηγούς και τους λοιπούς άρχοντες, ο νόμος αυτός αφορούσε τα μέλη της Βουλής του Αρείου Πάγου, τα μέλη της Βουλής των Πεντακοσίων, τους πρεσβευτές, τους ιερείς, τους τριηράρχους, καθώς και όλους όσοι είχαν εξουσιοδοτηθεί για μια ορισμένη αποστολή διάρκειας τουλάχιστον τριάντα ημερών. Μέχρις ότου ολοκληρωθεί η διαδικασία της λογοδοσίας, όλοι οι άρχοντες ήταν υποχρεωμένοι να παραμένουν στην Αττική, ώστε να εξασφαλιστεί η παρουσία τους. Επιπλέον, δεν επιτρεπόταν να διαθέσουν κανένα περιουσιακό στοιχείο από την ατομική τους περιουσία για το διάστημα που ήταν υπόλογοι. Τον 4<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ., μετά τις αναθεωρήσεις του 403/2, η λογοδοσία των αξιωματούχων περιλάμβανε δύο στάδια, τον *λόγον* και τα *εὔθυνα*, τα οποία εξετάζονται στη συνέχεια.

**Εικόνα 12.2.** Ανάγλυφο από την Ακρόπολη των Αθηνών με παράσταση κωληπατών σε τριήρη, περ. 410 π.Χ. Μουσείο Ακρόπολης. . Ο εξοπλισμός μιας τριήρους (τριηραρχία) αποτελούσε την πιο δαπανηρή λειτουργία.

Πηγή: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ACMA\\_Relief\\_Lenormant.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:ACMA_Relief_Lenormant.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *Creative Commons Attribution-Share Alike 2.5*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 26/12/2005,

#### 12.2.4.1 Λόγος

Ο *λόγος* αποτελούσε το πρώτο στάδιο του ελέγχου των αρχόντων και αφορούσε την διαχείριση των οικονομικών στη διάρκεια της θητείας τους. Αρμόδια όργανα για τη διεξαγωγή του ελέγχου ήταν οι δέκα *Λογισταί*, με τη βοήθεια των δέκα *Συνηγόρων*. Οι είκοσι αυτοί πολίτες ορίζονταν κάθε φορά με κλήρωση μεταξύ των πολιτών, ένας από κάθε φυλή για το κάθε σώμα. Ενώπιόν τους καλείτο ο κάθε άρχοντας, εντός τριάντα ημερών από τη λήξη της θητείας του, να υποβάλει αναλυτικούς λογαριασμούς για τον τρόπο με τον οποίο είχε δαπανήσει τα δημόσια χρήματα που του είχαν δοθεί στο πλαίσιο των καθηκόντων του. Στην περίπτωση αξιώματος που δεν περιλάμβανε διαχείριση δημόσιου χρήματος, και πάλι ο άρχοντας ήταν υποχρεωμένος να υποβάλει δήλωση στους Λογιστές, όπου βεβαίωνε ότι δεν του είχαν δοθεί κονδύλια από την πόλη.

Μετά από την υποβολή των λογαριασμών, οι *Λογισταί* έκαναν τον έλεγχο των απολογισμών και συνέτασσαν το πόρισμά τους. Ανεξάρτητα από το περιεχόμενο του πορίσματος, δηλαδή ακόμη και αν αυτό ήταν απαλλακτικό, ακολουθούσε δίκη σε ηλιαστικό δικαστήριο υπό την προεδρία των δέκα *Λογιστών*, οι οποίοι εισήγαν και την υπόθεση. Εάν το πόρισμα των *Λογιστών* εντόπιζε οικονομικές ατασθαλίες, οι δέκα *Συνήγοροι* εκτελούσαν καθήκοντα κατηγορού. Παράλληλα, οποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε να υποβάλει καταγγελία. Τα αδικήματα που εξετάζονταν στο στάδιο αυτό ήταν η κατάχρηση δημόσιου χρήματος (*κλοπή δημοσίων χρημάτων*), η δωροδοκία (*δῶρα*) και η κακή διαχείριση των πόρων με αποτέλεσμα την απώλεια δημοσίου χρήματος (*ἀδίκησον*). Όσοι κρίνονταν ένοχοι κατάχρησης η δωροδοκίας καταδικάζονταν σε χρηματική ποινή ίση με το δεκαπλάσιο του ποσού της κατάχρησης ή της δωροδοκίας, ενώ σε όσους καταδικάζονταν για κακή διαχείριση επιβαλλόταν χρηματική ποινή ίση με το ποσόν που είχε απωλεσθεί.

#### 12.2.4.2. Εϋθυνα

Μετά το τέλος του πρώτου σταδίου της λογοδοσίας των αρχόντων, ακολουθούσε το δεύτερο στάδιο, κατά το οποίο διεξαγόταν ο διοικητικός έλεγχος, που αφορούσε περιπτώσεις κακοδιοίκησης, κατάχρησης εξουσίας ή οποιοδήποτε άλλο παράπτωμα σχετικό με την υπηρεσία (πλην των οικονομικών, που εξετάζονταν στο πρώτο στάδιο), στο οποίο είχε υποπέσει ένας αξιωματούχος. Αρμόδιοι για τον έλεγχο αυτόν ήταν οι δέκα Εϋθυνοί επικουρούμενοι από τους είκοσι Παρέδρους, όλοι τους μέλη της Βουλής των Πεντακοσίων που αναδεικνύονταν με κλήρωση.

Για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, οι Εϋθυνοί και οι Πάρεδροι έδρευαν στην Αγορά, όπου κάθε πολίτης μπορούσε να υποβάλει γραπτή καταγγελία εναντίον ενός άρχοντα για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις σχετικά με την εκτέλεση των καθηκόντων του. Εάν οι Εϋθυνοί διαπίστωναν ότι μια καταγγελία ήταν βάσιμη, παρέπεμπαν την υπόθεση στον άρχοντα που ήταν αρμόδιος να διεξαγάγει την προδικασία, ανάλογα με το είδος της υπόθεσης, ώστε αυτή να πάρει το δρόμο προς το δικαστήριο της Ηλιαίας. Επιπλέον, οι Εϋθυνοί και οι Πάρεδροι είχαν τη δικαιοδοσία να ασκούν τον γενικότερο έλεγχο των πράξεων των αρχόντων και να τους επιβάλλουν πρόστιμα για κακοδιοίκηση, όπως προέβλεπαν οι νόμοι και τα ψηφίσματα.

**Εικόνα 12.3.** Το ελληνικό όνειρο: Η μετώπη του Παρθενώνα. Πίνακας του Karl Friedrich Schinkel, 1825.

Κρατικό Μουσείο Βερολίνου. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Double\\_page\\_d%E2%80%99image\\_dan\\_P%C3%A9ricl%C3%A8s,\\_pp.92%E2%80%9393.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Double_page_d%E2%80%99image_dan_P%C3%A9ricl%C3%A8s,_pp.92%E2%80%9393.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *Public domain*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 30/06/2020.

### 12.3. ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ

#### 12.3.1. Τα εγκλήματα κατά της πολιτείας και του πολιτεύματος

Τα εγκλήματα που στρέφονταν κατά της πολιτείας και του πολιτεύματος είναι τόσο παλιά, όσο και η συγκρότηση των πολιτικών κοινωνιών. Το αρχαιότερο γνωστό περιστατικό της αθηναϊκής ιστορίας αναφέρεται σε ένα πολιτικό εγκλημα, όταν ο αριστοκράτης ολυμπιονίκης Κύλων με τους οπαδούς του αποπειράθηκαν να καταλάβουν την εξουσία της πόλεως πραξικοπηματικά και να εγκαταστήσουν τυραννικό πολίτευμα. Η αρχαϊκή εποχή σε όλη τη διάρκειά της (7<sup>ος</sup> – 6<sup>ος</sup> αιώνας π.Χ.) σηματοδεύτηκε από τις συγκρούσεις των αριστοκρατικών μερίδων για την κατάληψη της εξουσίας, και κυρίως από τις διαδοχικές απόπειρες του αρχηγού μιας εξ αυτών, του Πεισιστράτου, ο οποίος την τρίτη φορά κατόρθωσε να εγκαταστήσει τυραννίδα που διήρκεσε περισσότερο από είκοσι χρόνια, ενώ στη συνέχεια τον διαδέχθηκαν οι γιοι του. Η ενδυνάμωση του πολιτεύματος από την Κλεισθένη και η κατοχύρωση της δημοκρατίας στην κλασική εποχή απέτρεψαν τον κίνδυνο του ενός τυράννου, ωστόσο στα τέλη του 4<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ., στη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, αναβίωσε ο κίνδυνος της ανατροπής του πολιτεύματος, αυτή τη φορά από τη μερίδα των ολιγαρχικών, με τα δύο πραξικοπήματα που κατέλυσαν προσωρινά τη δημοκρατία, το 411



(Τετρακόσιοι) και το 404 (Τριάκοντα). Όλοι αυτοί οι κλυδωνισμοί του πολιτεύματος και οι εξελίξεις στη θέσπιση νόμων για την αποτροπή τους αντικατοπτρίζονται στη νομοθεσία της κλασικής Αθήνας, η οποία περιλάμβανε πολυάριθμες ρυθμίσεις για την αντιμετώπιση των πολιτικών εγκλημάτων όπως η προδοσία, η τυραννίδα και η ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος,

### 12.3.2. Προδοσία

Εξιστορώντας την δίκη των στρατηγών των Αργινουσών, ο Ξενοφών αναφέρει ότι μία από τις προτάσεις ήταν να δικασθούν οι στρατηγοί σύμφωνα με το νόμο περί προδοσίας και ιεροσυλίας. Ο νόμος αυτός όριζε ότι «όποιος προδίδει την πολιτεία (προδοσία) ή κλέβει περιουσία που ανήκει σε ιερό (ιεροσυλία) παραπέμπεται στο δικαστήριο και, αν καταδικασθεί, απαγορεύεται να ταφεί στην Αττική, ενώ η περιουσία του δημεύεται (Ξενοφών, *Ελληνικά* 1.7.22). Παραξενεύει το γεγονός ότι ο νόμος ανέφερε τις παρεπόμενες ποινές που επιβάλλονταν στους ενόχους προδοσίας και ιεροσυλίας, δηλαδή την ολική δήμευση της περιουσίας τους και την ατιμωτική απαγόρευση ταφής σε αθηναϊκό έδαφος, παραλείπει όμως να αναφέρει την κύρια ποινή που έπρεπε να επιβληθεί. Δεν αποκλείεται να επρόκειτο για τιμητό αγώνα, που έδινε στο δικαστήριο το δικαίωμα να ορίσει την ποινή, ωστόσο η σοβαρότητα του αδικήματος ήταν τέτοια, ώστε στην πράξη να επιβάλλεται στους προδότες ως κύρια ποινή η θανατική. Ωστόσο, ήταν συχνό φαινόμενο ο κατηγορούμενος για προδοσία να βρισκόταν ήδη εκτός Αττικής όταν απαγγέλθηκε η κατηγορία, ή να διέφυγε από την πόλη πριν από τη διεξαγωγή της δίκης, προκειμένου να αποφύγει τη σύλληψη και την ενδεχόμενη θανάτωση.

Η παλαιότερη γνωστή δίκη για προδοσία, στο πρώτο ήμισυ του 5<sup>ου</sup> αιώνα, ήταν εναντίον του Ιππάρχου, γιο του Χάρμου από τον δήμο του Κολλυτού, ο οποίος ήταν συγγενής των Πεισιστρατιδών και ήταν ο πρώτος Αθηναίος κατά του οποίου είχε εφαρμοστεί ο οστρακισμός. Ο Ίππαρχος κατηγορήθηκε για προδοσία στους Πέρσες και, επειδή διέφυγε πριν από τη δίκη, δικάστηκε ερήμην. Καταδικάστηκε σε θάνατο, ενώ οι Αθηναίοι έλειψαν έναν χάλκινο ανδριάντα του και με τον χαλκό έφτιαξαν στήλη όπου έγραφαν τα ονόματα των προδοτών.

Για προδοσία στη Σπάρτη καταδικάστηκαν επίσης αρκετοί από τους πρωτοστατήσαντες στην ολιγαρχική εκτροπή των Τετρακοσίων το 411 π.Χ. Μάλιστα στην περίπτωση ενός εξ αυτών, του Φρύνιχου, η δίκη έγινε μετά το θάνατό του (είχε δολοφονηθεί από υπερασπιστές της δημοκρατίας). Στη δίκη ο Φρύνιχος κρίθηκε ένοχος, τα οστά του εκτάφηκαν και πετάχτηκαν εκτός Αττικής και η περιουσία του δημεύθηκε κατά το νόμο. Επιπλέον αυτών, η οικία του κατεδαφίστηκε και η καταδικαστική απόφαση γράφηκε σε χάλκινη στήλη, πιθανώς στην ίδια όπου είχε αναγραφεί παλαιότερα το όνομα του Ιππάρχου.

Δύο άλλοι αρχηγοί των Τετρακοσίων, ο ρήτορας Αντιφών και ο Αρχεπτόλεμος καταδικάστηκαν επίσης για προδοσία στους Σπαρτιάτες. Ο Πλούταρχος διέσωσε το ψήφισμα της Βουλής των Πεντακοσίων που προσδιόριζε τη διαδικασία στο ακροατήριο, καθώς και το κείμενο της απόφασης του δικαστηρίου. Οι κατηγορούμενοι καταδικάστηκαν σε θάνατο, απαγόρευση ταφής στην Αττική, και δήμευση της περιουσίας τους. Ακόμη, όπως και στην περίπτωση του Φρύνιχου, οι οικίες τους κατεδαφίστηκαν και τα ονόματά τους αναγράφηκαν στην ίδια χάλκινη στήλη, ενώ επιβλήθηκε και η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων στους απογόνους τους.

Όπως είναι εύλογο, οι στρατηγοί και όσοι άλλοι αναμιγνύονταν ενεργά στην πολιτική βρίσκονταν συχνά στο στόχαστρο κατηγοριών για προδοσία, καθώς είχαν την κύρια ευθύνη για τις αποφάσεις στο πεδίο της μάχης και για τη χάραξη της αθηναϊκής πολιτικής. Έτσι, ο Θεμιστοκλής περί το 467 π.Χ., ενώ είχε ήδη οστρακισθεί μακριά από την Αθήνα, δικάστηκε ερήμην για προδοσία στους Πέρσες και ως συνέπεια της καταδίκης του δημεύθηκε η περιουσία του και απαγορεύθηκε να ταφεί στην Αττική. Για προδοσία δικάστηκαν επίσης ο στρατηγός Άνυτος το 409, επειδή δεν κατόρθωσε να υπερασπιστεί την Πύλο έναντι των Σπαρτιατών, ο στρατηγός Τιμόθεος το 373 επειδή δεν έλυσε την πολιορκία της Κέρκυρας από τους Σπαρτιάτες, και ο στρατηγός Χαβρίας το 366, επειδή δεν απέτρεψε την κατάληψη του Ωρωπού από τους Θηβαίους.

**Εικόνα 12.4.** Προτομή του Θεμιστοκλή. Πηγή: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Beeld,\\_Themistocles\\_-\\_Unknown\\_-\\_20408396\\_-\\_RCE.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Beeld,_Themistocles_-_Unknown_-_20408396_-_RCE.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 18/01/2022.

### 12.3.3. Το ψήφισμα περί προδοσίας του 338 π.Χ.

Το 338 π.Χ., μετά την ήττα των Αθηναίων από τους Μακεδόνες στη μάχη της Χαιρώνειας, η Εκκλησία του Δήμου, μετά από πρόταση του Δημοσθένη, υιοθέτησε ένα ψήφισμα το οποίο όριζε ότι η εγκατάλειψη της πόλεως σε καιρό κινδύνου συνιστούσε πράξη προδοσίας και τιμωρούνταν με την εσχάτη των ποινών. Το ψήφισμα ανέθετε τη διερεύνηση αυτών των υποθέσεων, αλλά και την τιμωρία των παρανομώντων, στη βουλή του Αρείου Πάγου. Ο Αισχίνης αναφέρει ότι ένας Αθηναίος τουλάχιστον εκτελέστηκε με απόφαση του Αρείου Πάγου επειδή αποπειράθηκε να εγκαταλείψει την Αθήνα και να μεταβεί στη Σάμο, ενώ ο Δείναρχος αναφέρει μία ακόμη τέτοια υπόθεση, στην οποία εκτελέστηκαν με απόφαση του Αρείου Πάγου δύο πολίτες, πατέρας και γιος, χωρίς να είναι γνωστή η ακριβής κατηγορία εναντίον τους. Όπως γίνεται φανερό από τις συνθήκες υπό τις οποίες θεσπίστηκε, το ψήφισμα αυτό αποτέλεσε ένα έκτακτο μέτρο που αποσκοπούσε να θωρακίσει την πόλη που απειλούνταν από εχθρική εισβολή. Σε μια τέτοια υπόθεση, κατ' εφαρμογή του ψηφίσματος του Δημοσθένη, ασκήθηκε δίωξη εναντίον του Λεωκράτους, όπου απαγγέλθηκε ο ομώνυμος λόγος του Λυκούργου. Ο Λυκούργος κατηγορήσε τον Λεωκράτη ότι εγκατέλειψε την πατρίδα του ενώ αυτή βρισκόταν σε κίνδυνο και εγκαταστάθηκε στη Ρόδο και στη συνέχεια στα Μέγαρα. Τελικά το δικαστήριο αθώωσε τον κατηγορούμενο με διαφορά μίας μόνο δικαστικής ψήφου.

### 12.3.4. Τυραννίδα και ανατροπή της δημοκρατίας

Σε πολλές ελληνικές πόλεις της αρχαϊκής εποχής ήταν συχνό φαινόμενο ένας πλούσιος ευγενής να καταλαμβάνει την εξουσία πραξικοπηματικά και να ασκεί τη διακυβέρνηση με τρόπο αυθαίρετο και τυραννικό, δίχως να υπακούσει στους νόμους ή να τηρεί το πατροπαράδοτο εθιμικό δίκαιο. Αυτό το φαινόμενο, που εντάσσεται στο πλαίσιο των διαρκών συγκρούσεων για την

κατάληψη της εξουσίας μεταξύ των ομάδων της αριστοκρατίας, ονομάστηκε τυραννίδα και αντιμετωπίστηκε με νομοθετικές ρυθμίσεις που στόχευαν να εξασφαλίσουν τη σταθερότητα του πολιτεύματος, την ισοτιμία μεταξύ των αριστοκρατικών οικογενειών και την ομόνοια μεταξύ των κατοίκων της πόλεως.

Στην Αθήνα από πολύ παλιά ο Άρειος Πάγος ήταν αρμόδιος να δικάζει τους πραξικοπηματίες και να επιβάλλει ποινές. Αυτή η εθιμική αρμοδιότητα του Αρείου Πάγου κατοχυρώθηκε νομοθετικά από τον Σόλωνα το 594 π.Χ. Παράλληλα, ο Σόλων με τη νομοθεσία του ενίσχυσε την πολιτική θέση του πλήθους των πολιτών (δήμος) στον δημόσιο βίο και γι' αυτόν το λόγο διεύρυνε την έννοια των εγκλημάτων κατά του πολιτεύματος ώστε να περιλαμβάνεται εκτός από την τυραννίδα και η κατάλυσις τοῦ δήμου, δηλαδή η ανατροπή του πολιτεύματος που ο ίδιος είχε δημιουργήσει.

Στην κλασική εποχή η Ηλιαία, το δικαστήριο που είχε τις ρίζες του στη νομοθεσία του Σόλωνα, είχε πλέον τη δικαιοδοσία να δικάζει όσους κατηγορούνταν για κατάλυση της δημοκρατίας, μετά από ανάθεση της Εκκλησίας του Δήμου. Τον 5<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ. η Εκκλησία του Δήμου σε ορισμένες περιπτώσεις ανέλαβε η ίδια να εκδικάσει υποθέσεις ανατροπής του δημοκρατικού πολιτεύματος με τη διαδικασία της *εισαγγελίας*, ενώ κατά τον 4<sup>ο</sup> αιώνα όλες οι σχετικές υποθέσεις εισαγγελίας παραπέμπονταν σε ηλιαστικά δικαστήρια.

Το έγκλημα της κατάλυσης της δημοκρατίας αντιμετωπίστηκε νομοθετικά με διαδοχικές ρυθμίσεις, που ως επί το πλείστον τροποποιούσαν τον εισαγγελτικό νόμο (κατωτέρω, 12.4.2.). Θα πρέπει να παρατηρηθεί πάντως ότι, μολονότι στη διάρκεια της κλασικής εποχής οι Αθηναίοι με ποικίλους τρόπους προσπάθησαν να διασφαλίσουν την πολιτειακή σταθερότητα, δεν έπαυαν να υπάρχουν εντάσεις και συγκρούσεις μεταξύ δημοκρατικών και ολιγαρχικών, οι οποίες κορυφώθηκαν στη διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου. Το αποτέλεσμα ήταν τα δύο ολιγαρχικά πραξικοπήματα του 410 και του 404 π.Χ., τα οποία αν και επέβαλαν καθεστώτα με μικρή διάρκεια, αποσταθεροποίησαν τον πολιτικό βίο και κορύφωσαν τη διχόνοια μεταξύ των πολιτών. Σε συνθήκες υπό τις οποίες ο κίνδυνος ανατροπής της δημοκρατίας ήταν υπαρκτός, και επειδή ήταν πολύ πιθανό οι πρωτεργάτες ενός πραξικοπήματος να διαφύγουν από την Αθήνα προτού κινηθούν οι ποινικές διαδικασίες, η Εκκλησία του Δήμου είχε πάντοτε τη δυνατότητα να εκδίδει ψηφίσματα με τα οποία επέβαλλε παραδειγματικές κυρώσεις στους πραξικοπηματίες και διαφύλασσε το δημοκρατικό πολίτευμα. Ένα τέτοιο ψήφισμα ήταν ο νόμος του Δημοφάντου, ο οποίος κήρυσσε εκτός νόμου οποιονδήποτε επιβουλευόταν τη δημοκρατία (κατωτέρω, 12.4.5.).

**Εικόνα 12.5.** Ο Πεισίστρατος επιστρέφει στην Αθήνα επάνω σε άρμα που οδηγεί γυναίκα μεταμφιεσμένη στη θεά Αθηνά. Εικόνα από βιβλίο του 1838. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Return\\_of\\_Peisistratus\\_to\\_Athens\\_with\\_the\\_false\\_Minerva.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Return_of_Peisistratus_to_Athens_with_the_false_Minerva.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *Public domain*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 17/08/2021.

### 12.3.5. Εξαπάτηση του δήμου

Ένα ακόμη νομοθέτημα το οποίο αντιμετώπιζε πολιτικά εγκλήματα ήταν το ψήφισμα του Κανωνού περί αδικίας του δήμου. Όπως αναφέρει ο Ξενοφών, όταν οι Αθηναίοι αποφάσισαν να

δικάσουν τους στρατηγούς της ναυμαχίας των Αργινουσών το 406 π.Χ, η πρόταση του Σωκράτη ήταν να δικαστούν σύμφωνα με αυτό το ψήφισμα, το οποίο φαίνεται ότι θεσπίστηκε κατά τον 5<sup>ο</sup> αιώνα π.Χ., ενώ υπάρχουν μαρτυρίες ότι εξακολούθησε να ισχύει και μετά την κωδικοποίηση της νομοθεσίας του 399. Το ψήφισμα του Κανωνού όριζε ότι «όποιος αδικεί τον δήμο των Αθηναίων, παραπέμπεται σε δίκη ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου δεμένος και, εάν κριθεί ένοχος, καταδικάζεται σε θάνατο με ρίψη στο βάραθρο και σε δήμευση της περιουσίας του, από την οποία το ένα δέκατο περιέρχεται στο ταμείο της θεάς Αθηνάς». (Ξενοφών, *Ελληνικά* 1.7.20-21). Είναι φανερό ότι το ψήφισμα αυτό αφορούσε οποιαδήποτε πράξη που μπορούσε να θέσει σε κίνδυνο το πολίτευμα. Συνεπώς είχε ευρύτατο πεδίο εφαρμογής και προφανώς θεσπίστηκε με στόχο να καλύψει κάθε αξιόποινη πράξη εναντίον του πολιτεύματος η οποία δεν αντιμετωπιζόταν από τους ήδη υπάρχοντες νόμους.

## **12.4. Η ΔΙΩΞΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΓΚΛΗΜΑΤΩΝ**

### **12.4.1. Εισαγωγικά**

Όπως συμβαίνει στην εποχή μας, έτσι και κατά την αρχαιότητα, τα εγκλήματα εναντίον του δημοσίου και του πολιτεύματος θεωρούνταν τα βαρύτερα όλων, αφού επιβουλεύονταν το σύνολο των πολιτών. Γι' αυτόν το λόγο αντιμετωπιζόνταν με τις αυστηρότερες κυρώσεις και ιδίως με τη θανατική ποινή, μαζί με την οποία συνήθως επιβαλλόταν και η ολική δήμευση της περιουσίας του δράστη. Για την δίωξη των εγκλημάτων κατά της πολιτείας στη διάρκεια της κλασικής εποχής ενισχύθηκε η διαδικασία της *είσαγγελίας*, που με την πρώτη της μορφή είχε θεσπιστεί από τον Σόλωνα, και διευρύνθηκε το περιεχόμενό της ενώ συγκεκριμενοποιήθηκαν και τα εγκλήματα για τα οποία μπορούσε να ασκηθεί. Παράλληλα, οι Αθηναίοι δημιούργησαν και μια νέα διαδικασία για τη διερεύνηση της διάπραξης πολιτικού εγκλήματος, την *ἀπόφασιν*, ενώ οι ανατροπές της δημοκρατίας στα τέλη του 5<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ. τους οδήγησαν στη νομιμοποίηση της θέσης εκτός νόμου των πραξικοπηματιών.

### **12.4.2. Είσαγγελία στη Βουλή και στην Εκκλησία του Δήμου**

Η λέξη είσαγγελία σημαίνει «καταγγελία» και εμφανίστηκε στο νομικό λεξιλόγιο της Αθήνας από την εποχή του Σόλωνα, ο οποίος θέσπισε νομοθετικά την καταγγελία των πολιτικών εγκλημάτων στη Βουλή του Αρείου Πάγου, η οποία ήταν αρμόδια να σκήσει τη δίωξη και να εκδικάσει την υπόθεση επιβάλλοντας ποινές. Με την εδραίωση και εξέλιξη της δημοκρατίας στην Αθήνα, το κέντρο βάρους μετατοπίστηκε από τον Άρειο Πάγο και τους άρχοντες, όργανα με αριστοκρατική καταγωγή, στα κατ' εξοχήν όργανα του δημοκρατικού πολιτεύματος, την Εκκλησία του Δήμου και τη Βουλή των Πεντακοσίων. Έτσι και οι καταγγελίες για τη διάπραξη πολιτικών εγκλημάτων πέρασαν στην αρμοδιότητα των δύο αυτών οργάνων, τα οποία συζητούσαν την κάθε συγκεκριμένη καταγγελία και αποφάσιζαν σχετικά με την άσκηση ποινικής δίωξης.

Στην κλασική εποχή είχαν δημιουργηθεί πολλά διαφορετικά είδη *είσαγγελίας*, τα οποία αφορούσαν όχι μόνο τη διάπραξη σοβαρών πολιτικών εγκλημάτων αλλά και καταγγελίες εναντίον

αξιωματούχων ή διαιτητών για κακοδιοίκηση ή κακοδικία αντίστοιχα, καθώς και καταγγελίες εναντίον επιτρόπων επικλήρων γυναικών ή ορφανών παιδιών (είσαγγελία κακώσεως). Στο σημείο αυτό, θα ασχοληθούμε με την εισαγγελία ενώπιον της Εκκλησία του Δήμου και της Βουλής των Πεντακοσίων για εγκλήματα κατά της πόλεως και του πολιτεύματος. Στην περίπτωση αυτή, εισαγγελία ονομαζόταν τόσο η άσκηση της ποινικής δίωξης από το αρμόδιο όργανο, όσο και η δικαστική διαδικασία στο ακροατήριο η οποία ακολουθούσε.

Οι καταγγελίες για σοβαρά πολιτικά εγκλήματα όπως η ανατροπή του πολιτεύματος ή η προδοσία είχαν συνήθως τη μορφή της *μηνύσεως* (κατωτέρω, 12.4.3.). Εάν η καταγγελία γινόταν στη Βουλή των Πεντακοσίων και κατά τη συζήτηση αποδεικνυόταν βάσιμη, η Βουλή εξέδιδε μια προκαταρκτική απόφαση που έκρινε ένοχο τον κατηγορούμενο και ακολουθούσε δεύτερη ψηφοφορία για τον ορισμό της επιβλητέας ποινής. Η Βουλή είχε τη δικαιοδοσία είτε να εκδικάσει η ίδια την υπόθεση, είτε να την παραπέμψει προς εκδίκηση στην Εκκλησία του Δήμου ή το ηλιαστικό δικαστήριο. Η απόφαση της Βουλής ήταν σε συνάρτηση με την βαρύτητα που θεωρούσε ούτε είχε το αδίκημα και κατά συνέπεια με την ποινή που έκρινε κατάλληλη, επειδή η ίδια δεν μπορούσε να επιβάλει ποινή βαρύτερη από χρηματική ύψους πεντακοσίων δραχμών. Έτσι, εάν έκρινε ότι έπρεπε για το συγκεκριμένο αδίκημα να επιβληθεί αυστηρότερη ποινή, η Βουλή εξέδιδε ψήφισμα με το οποίο παρέπεμπε την υπόθεση προς εκδίκηση στο δικαστήριο της Ηλιαίας ή στην Εκκλησία του Δήμου.

Όταν η καταγγελία γινόταν στην Εκκλησία του Δήμου, διεξαγόταν μια πρώτη συζήτηση για να εξακριβωθεί η βασιμότητά της. Εάν κρινόταν βάσιμη, η Εκκλησία έδινε παραγγελία στη Βουλή να καταρτίσει ένα προβούλευμα, το οποίο περιλάμβανε την κατηγορία, καθόριζε τη διαδικασία που έπρεπε να ακολουθηθεί και την επιβλητέα ποινή. Στην επόμενη συνεδρίασή της, η Εκκλησία του Δήμου συζητούσε το προβούλευμα και είτε εξέδιδε ψήφισμα με το οποίο παρέπεμπε την υπόθεση προς εκδίκηση σε ηλιαστικό δικαστήριο είτε, σε πολύ σοβαρές υποθέσεις, αναλάμβανε να δικάσει η ίδια. Το ψήφισμα με το οποίο η υπόθεση μεταφερόταν στο δικαστήριο της Ηλιαίας περιλάμβανε τον αριθμό των δικαστών που θα το συγκροτούσαν, το όνομα του πολίτη που θα ενεργούσε ως κατηγορός και την ποινή που θα επιβαλλόταν εάν ο κατηγορούμενος κρινόταν ένοχος. Κατήγορος μπορούσε να είναι ο πολίτης που είχε κινήσει τη διαδικασία της καταγγελίας ή και κάποιος άλλος Αθηναίος.

Στη διάρκεια των κλασικών χρόνων φαίνεται ότι η νομοθεσία σχετικά με την εισαγγελία τροποποιήθηκε αρκετές φορές, προκειμένου να συμβαδίζει με τις πολιτικές εξελίξεις. Στα τέλη του 5<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ., τα ολιγαρχικά καθεστώτα των Τετρακοσίων και των Τριάκοντα κατάργησαν τον εισαγγελτικό νόμο, ταυτόχρονα με πολλούς άλλους νόμους της δημοκρατίας, για να επανέλθουν σε ισχύ με την παλινόρθωση του δημοκρατικού πολιτεύματος και την κωδικοποίηση της νομοθεσίας το 403 επί άρχοντος Ευκλείδη. Ο ολοκληρωμένος εισαγγελτικός νόμος, όπως μας είναι γνωστός από τον 4ο αιώνα π.Χ., είχε αναπτυχθεί ώστε να περιλαμβάνει τα βαρύτερα εγκλήματα κατά της πολιτείας και του πολιτεύματος. Ο ρήτορας Υπερείδης παραθέτει τμήμα του εισαγγελτικού νόμου σε μια δημηγορία του (Υπερείδης 3 *Υπέρ Ευξενίππου* 7-8):

«Για ποιες κατηγορίες πιστεύετε ότι πρέπει να ασκούνται εισαγγελίες; Την απάντηση την έχετε γράψει αναλυτικά στο νόμο, ώστε να τη γνωρίζουν όλοι: ‘Όποιος’, λέει ο νόμος, ‘καταλύσει την εξουσία του δήμου των Αθηναίων’ – και πολύ σωστά, δικαστές, διότι αυτή η κατηγορία δεν επιδέχεται κανενός είδους καθυστέρηση, αλλά πρέπει να εισαχθεί στο δικαστήριο το συντομότερο δυνατόν – ‘ή συνωμοτήσει

για την κατάργηση των εξουσιών του δήμου, ή συστήσει παράνομη ομάδα (έταιρικών) ή προδώσει κάποια συμμαχική πόλη, πλοίο, πεζό ή ναυτικό στράτευμα, καθώς και όποιος ρήτορας από το βήμα της Εκκλησίας του Δήμου δωροδοκείται για να μη δίνει ωφέλιμες συμβουλές στο δήμο των Αθηναίων'. Όλα τα προηγούμενα αναφέρονται σε όλους τους πολίτες (διότι αυτά τα αδικήματα μπορεί να διαπραχθούν από όλους), εκτός από το τελευταίο χωρίο του νόμου, που απευθύνεται μόνο στους ρήτορες, αφού αυτοί έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν τα ψηφίσματα.»

Τα εγκλήματα που αναφέρονται στο απόσπασμα αυτό είναι η ανατροπή της δημοκρατίας, η συμμετοχή σε συνωμοσία για την ανατροπή της δημοκρατίας, η συγκρότηση παράνομης ομάδας με σκοπό την κατάλυση του πολιτεύματος, η προδοσία πόλεως με την παράδοση συμμαχικής πόλης ή στρατεύματος, πεζικού ή ναυτικού, καθώς και η εξαπάτηση του αθηναϊκού δήμου με την πρόταση ενεργειών επιβλαβών για την πόλη από ρήτορα που δωροδοκήθηκε. Από τις δημηγορίες των αττικών ρητόρων αντλούμε πληροφορίες για πολυάριθμες εισαγγελίες που είχαν εκδικαστεί κυρίως τον 4<sup>ο</sup> αιώνα, από όπου γίνεται φανερό ότι στις περισσότερες περιπτώσεις αφορούσαν διάφορες ενέργειες οι οποίες χαρακτηρίζονταν ως ανατροπή του δημοκρατικού πολιτεύματος, προδοσία της πόλεως και δωροδοκία, οι οποίες είχαν διαπραχθεί από αξιωματούχους.

**Εικόνα 12.6.** Οι τυραννοκτόνοι Αρμόδιος και Αριστογείτων, που σκότωσαν τον τύραννο Ίππαρχο, γιο του Πεισιστράτου. Οι εξαιρετικές τιμές που απέδιδαν οι Αθηναίοι στους τυραννοκτόνους κατά την κλασική αποτελούσαν μέρος της δημοκρατικής ιδεολογίας κατά της τυραννίδας. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tiranicidas\\_04.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Tiranicidas_04.JPG)

Εικόνα με ένδειξη Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 29/09/2020.

### 12.4.3. Μήνυσις

Μια επείγουσα διαδικασία για την καταγγελία παράνομων πράξεων που έθεταν σε κίνδυνο το δημοκρατικό πολίτευμα και τη δημόσια τάξη ήταν η μήνυσις. Στην περίπτωση αυτή, όποιος είχε πληροφορίες σχετικά με ύποπτες ενέργειες που αποσκοπούσαν στη διάπραξη σοβαρού πολιτικού εγκλήματος, όπως η προδοσία της πόλεως ή η ανατροπή του πολιτεύματος, καλούνταν να παρουσιαστεί αμέσως στην Εκκλησία του Δήμου ή στη Βουλή των Πεντακοσίων και να δώσει τις σχετικές πληροφορίες. Λόγω της σοβαρότητας της απειλής, ο νόμος έδινε το δικαίωμα για υποβολή της μηνύσεως όχι μόνο στους Αθηναίους πολίτες, όπως ίσχυε για τις γραφές και γενικότερα για τους τρόπους δίωξης των δημόσιων αδικημάτων, αλλά και σε οποιοδήποτε άλλο πρόσωπο, είτε επρόκειτο για γυναίκα, μέτοικο ή ξένο ή ακόμη και για δούλο. Επειδή όμως στην Εκκλησία του Δήμου και στη Βουλή επιτρεπόταν να παρίστανται μόνον οι πολίτες, για να μπορέσει να ασκήσει τη μήνυση κάποιος που δεν είχε αυτή την ιδιότητα, έπρεπε να ζητήσει μέσω ενός Αθηναίου πολίτη να του χορηγηθεί η σχετική άδεια από την Εκκλησία ή τη Βουλή, ώστε να παρουσιαστεί αυτοπροσώπως και να καταθέσει όσα γνώριζε.

Μόλις γινόταν μια καταγγελία, επιλαμβάνονταν η Εκκλησία του δήμου και συζητούσε το θέμα. Αν έκρινε ότι η καταγγελία ήταν βάσιμη, εξέδιδε ένα ψήφισμα με το οποίο παρέπεμπε την υπόθεση να δικαστεί σε ηλιαστικό δικαστήριο. Το πρόσωπο που είχε δώσει τις πληροφορίες, αν ήταν

πολίτης, δεν ήταν υποχρεωμένος να ασκήσει ο ίδιος τη δίωξη και να παρουσιαστεί στο δικαστήριο ως κατηγορός (αν δεν είχε την ιδιότητα του Αθηναίου πολίτη δεν είχε το δικαίωμα αυτό ούτε ή άλλως).

Το ψήφισμα που εξέδιδε η Εκκλησία του Δήμου για την συγκεκριμένη υπόθεση προέβλεπε μεταξύ άλλων τους ειδικότερους όρους που αφορούσαν την αντιμετώπιση των πληροφοριοδοτών. Έτσι, αν το πρόσωπο που είχε δώσει τις πληροφορίες βοηθώντας στην αποκάλυψη του εγκλήματος ήταν ελεύθερο, ανταμειβόταν με χρήματα, ενώ αν ήταν δούλος, αποκτούσε την ελευθερία του. Σε περίπτωση που ο καταγγέλλων είχε και ο ίδιος συμμετοχή στο έγκλημα, του δινόταν εγγυήσεις ότι δεν θα του επιβαλλόταν τιμωρία.

Η μήνυσις δεν αποτελούσε δικονομική διαδικασία, αλλά ήταν μια προκαταρκτική ενέργεια που αποσκοπούσε στην αποτροπή σοβαρών πολιτικών εγκλημάτων και τον εντοπισμό τους «εν τω γίνεσθαι», πριν ακόμη ολοκληρωθεί η εγκληματική πράξη και επιφέρει τα αποτελέσματά της. Στόχος της μηνύσεως ήταν να αποτρέψει τη διάπραξη του εγκλήματος με την έγκαιρη αποκάλυψη των προπαρασκευαστικών ενεργειών, γι' αυτό και είχε επείγοντα χαρακτήρα, με την άμεση παροχή πληροφοριών προς τον δήμο χωρίς τη χρονοτριβή που θα προκαλούσε η τακτική διαδικασία, η οποία προέβλεπε την καταγγελία στον αρμόδιο άρχοντα και τη διενέργεια από αυτόν της ανακριτικής προδικασίας προτού παραπέμψει την υπόθεση στο δικαστήριο της Ηλιαίας. Είναι γνωστές από τις πηγές αρκετές περιπτώσεις μηνύσεων που έγιναν στη Βουλή ή την Εκκλησία του Δήμου, η σημαντικότερη όμως υπόθεση ήταν αυτή που αφορούσε τον ακρωτηριασμό των Ερμών και τη βεβήλωση των Ελευσινίων Μυστηρίων το 415 π.Χ.

#### **12.4.4. Η αποκοπή των Ερμών και η βεβήλωση των Μυστηρίων**

Πρόκειται για μια υπόθεση η οποία συντάραξε την αθηναϊκή κοινή γνώμη σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη περίοδο για το μέλλον της πόλεως, εν μέσω του πελοποννησιακού πολέμου. Ένα πρωί, στις παραμονές της εκστρατείας των Αθηναίων στη Σικελία, πολλές από τις Ερμές στους αθηναϊκούς δρόμους βρέθηκαν ακρωτηριασμένες. Οι Ερμές ήταν στήλες μαρμάρινες που στο επάνω μέρος τους είχαν το κεφάλι του θεού Ερμή, οι οποίες χρησίμευαν ως οδοδείκτες. Αμέσως συγκλήθηκε εκτάκτως η Εκκλησία του Δήμου με θέμα τη διαλεύκανση αυτής της απεχθούς πράξης, και αποφασίσθηκε να οριστεί μια ανακριτική επιτροπή (ζητηταί) για να εξετάσει το ζήτημα. Οι Αθηναίοι αποφάσισαν ακόμη να εξουσιοδοτήσουν τη Βουλή να κάνει όλες τις απαραίτητες ενέργειες για την παραπομπή των δραστών στη δικαιοσύνη, ενώ θεσπίστηκαν και υψηλές αμοιβές για όσους θα έδιναν πληροφορίες.

Στην επόμενη συνέλευση της Εκκλησίας του Δήμου, ένας πολίτης ανέφερε ότι υπήρχε κάποιος δούλος ο οποίος είχε γνώση για τη διάπραξη ενός άλλου εγκλήματος σχετικά με τα Ελευσίνια Μυστήρια, που θεωρήθηκε ότι συνδεόταν με τον ακρωτηριασμό των Ερμών, και ότι ήταν πρόθυμος να καταθέσει εάν του έδιναν την εγγύηση ότι δεν θα τιμωρηθεί. Η Εκκλησία του Δήμου ψήφισε υπέρ της προσαγωγής του δούλου ενώπιόν της, ορίζοντας ότι δεν θα τιμωρούνταν εφόσον διαπιστωνόταν συμμετοχή του στο έγκλημα. Πράγματι, ο δούλος παρουσιάστηκε στη συνέλευση και κατέθεσε ότι ο Αλκιβιάδης, μαζί με άλλα εννέα άτομα, πολίτες και μετοίκους, παρωδούσαν τα Ελευσίνια Μυστήρια σε συμπόσια που διοργάνωναν σε ιδιωτικές κατοικίες. Στη συνέχεια ένας μέτοικος ζήτησε από τη Βουλή την άδεια να δώσει πληροφορίες με την εγγύηση της ατιμωρησίας, ο

οποίος κατονόμασε αρκετούς πολίτες και μετοίκους για συμμετοχή τόσο στον ακρωτηριασμό των Ερμών όσο και στη βεβήλωση των Μυστηρίων. Ακολούθησε καταιγισμός *μηνύσεων*, με αποτέλεσμα να παρουσιαστούν διάφορα άτομα και να δώσουν πληροφορίες σχετικά με τα γεγονότα, μεταξύ των οποίων ήταν η σύζυγος του Αλκιβιάδη Αγαρίστη, ο ρήτορας Ανδοκίδης, ένας άλλος πολίτης ο οποίος τελικά καταδικάστηκε σε θάνατο διότι ομολόγησε ότι οι πληροφορίες που έδωσε ήταν ψευδείς, καθώς και ένας ακόμη δούλος.

Οι διεκδικητές των αμοιβών τις οποίες είχε προσφέρει η Εκκλησία του Δήμου στους πληροφοριοδότες που θα βοηθούσαν στην αποκάλυψη των εγκλημάτων ήταν πολλοί, και γι' αυτό ο δήμος αποφάσισε με ψήφισμα ότι, για να αποφασισθεί ποιοι ήταν οι δικαιούχοι και να τους επιδικασθούν οι αμοιβές, θα έπρεπε να διενεργηθεί μια διαδικασία ενώπιον του δικαστηρίου της Ηλιαίας υπό την προεδρία των έξι θεσμοθετών. Στο αθηναϊκό δίκαιο, διαδικασία ονομαζόταν το δικαστικό βοήθημα και η αντίστοιχη δίκη που διεξαγόταν σε περιπτώσεις που υπήρχαν περισσότεροι από έναν διεκδικητές ενός πράγματος, όπως συνέβαινε πολύ συχνά στις περιπτώσεις διεκδίκησης κληρονομιάς (ανωτέρω, κεφάλαιο 6). Το δικαστήριο αποφάσισε να δοθούν οι αμοιβές στους δύο πρώτους που είχαν εμφανιστεί με στοιχεία για την παρωδία των Μυστηρίων και τον ακρωτηριασμό των Ερμών, τον δούλο Ανδρόμαχο και τον μέτοικο Τεύκρο.

Οι πληροφορίες που συλλέχθηκαν με τις αλληπάλληλες αυτές μηνύσεις οδήγησαν στην άσκηση ενός τεράστιου αριθμού ποινικών διώξεων με τη διαδικασία της *εισαγγελίας*. Οι απόφαση στις περισσότερες από αυτές ήταν καταδικαστική, με αποτέλεσμα να απαγγελθεί η θανατική ποινή εναντίον πολυάριθμων Αθηναίων και μετοίκων. Ωστόσο ελάχιστες από αυτές εκτελέστηκαν, διότι πολλοί κατηγορούμενοι είχαν διαφύγει από την Αττική και καταδικάστηκαν ερήμην, ενώ αργότερα οι ποινές τους ακυρώθηκαν.

#### **12.4.5. Η υπόθεση του Αγοράτου**

Μία ακόμη δικαστική υπόθεση η οποία ξεκίνησε με *μηνύσεις* ενώπιον τη Βουλής μας γίνεται γνωστή από τον Λυσία στη δημηγορία του *Κατά Αγοράτου* (Λυσ. 13). Το 405 π.Χ., παραμονές του πραξικοπήματος με το οποίο καταλύθηκε στην Αθήνα το δημοκρατικό πολίτευμα και εγκαταστάθηκε το ολιγαρχικό καθεστώς των Τριάκοντα τυράννων, παρουσιάστηκε στη Βουλή των Πεντακοσίων ένας δούλος, ο οποίος κατήγγειλε ότι ορισμένα άτομα, στα οποία περιλαμβάνονταν πολίτες, μέτοικοι και δούλοι, συνωμοτούσαν με σκοπό να βλάψουν την πόλη. Ο μηνυτής ισχυρίστηκε όμως ότι δεν ήταν σε θέση να τους κατονομάσει, διότι συμμετείχε και ο ίδιος στη συνωμοσία και δεν μπορούσε να καταπατήσει τον όρκο που είχε δώσει. αλλά ένας άλλος πρόων δούλος, ο Αγόρατος, γνώριζε τα ονόματα των συνωμοτών και μπορούσε να δώσει πληροφορίες. Η βουλή εξέλεξε μια επιτροπή από τα μέλη της, η οποία μετέβη στον Πειραιά, όπου βρήκε τον Αγόρατο και επιχείρησε να τον συλλάβει. Μεσολάβησαν όμως οι παρόντες εκεί πολίτες, οι οποίοι δεν επέτρεψαν τη σύλληψη του Αγοράτου και εγγυήθηκαν ότι θα τον παρουσιάσουν οι ίδιοι προκειμένου να καταθέσει στην επόμενη συνεδρίαση της Βουλής. Όταν όμως αποχώρησαν οι βουλευτές, συγκεντρώθηκαν περισσότεροι πολίτες και, μαζί με τους εγγυητές, αποφάσισαν να φυγαδεύσουν τον Αγόρατο εκτός Αθηνών, φοβούμενοι μήπως στην κατάθεσή του αναγκαστεί να καταμηνύσει αθώους.



Ωστόσο ο Αγοράτος αρνήθηκε να φύγει, και έτσι εμφανίστηκε στη Βουλή και στη συνέχεια στην Εκκλησία του Δήμου, όπου κατέδωσε ως συνωμότες κατά της πολιτείας τους πολίτες που είχαν εκλεγεί εκείνη τη χρονιά στρατηγοί και ταξίαρχοι, καθώς και άλλους πολίτες δημοκρατικών φρονημάτων. Μετά από αυτές τις καταγγελίες, η Εκκλησία του Δήμου εξέδωσε ψήφισμα, βάσει του οποίου όλοι όσοι περιλαμβάνονταν στον κατάλογο του Αγοράτου θα παραπέμπονταν σε δίκη ενώπιον ηλιαστικού δικαστηρίου αποτελούμενου από δύο χιλιάδες δικαστές. Οι καταγγελλθέντες συνελήφθησαν αμέσως και οδηγήθηκαν στη φυλακή, εκτός από ορισμένους που κατόρθωσαν να διαφύγουν εκτός Αττικής. Στο μεταξύ οι Αθηναίοι, πιεζόμενοι από τη Σπάρτη, υποχρεώθηκαν να δεχθούν το ολιγαρχικό πολίτευμα των Τριάκοντα. Υπό αυτό το καθεστώς δικάστηκαν όσοι είχαν καταγγελλθεί με την *μήνυσιν* του Αγοράτου, σε μία παρωδία δίκης που διεξήχθη παράνομα όχι στην Ηλιαία, όπως όριζε το ψήφισμα, αλλά στη Βουλή, ενώ παρευρίσκονταν και οι Τριάκοντα, καθισμένοι σε ψηλά εδώλια έτσι ώστε να ελέγχουν τη διαδικασία. Άλλωστε η ψηφοφορία δεν έγινε μυστικά μέσα σε υδρίες, όπως όριζε η αθηναϊκή νομοθεσία για όλα τα δικαστήρια, αλλά τα μέλη της Βουλής άφηναν τις ψήφους τους φανερά επάνω σε δύο τραπέζια που είχαν τοποθετηθεί μπροστά από τους Τριάκοντα. Περιγράφοντας όλα αυτά τα περιστατικά, ο Λυσίας αποδίδει τις καταγγελίες σε σκευωρία που είχε οργανωθεί από τους ολιγαρχικούς με στόχο την εξόντωση των στρατηγών, των ταξιαρχών και των άλλων πολιτών οι οποίοι θα αντιδρούσαν στην κατάλυση της δημοκρατίας. Πράγματι, όλοι οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν ένοχοι συνωμοσίας κατά της πόλεως, καταδικάστηκαν σε θάνατο και εκτελέστηκαν με κώνειο. Μερικά χρόνια αργότερα, ο αδελφός ενός από τους ταξίαρχους που θανατώθηκαν εξαιτίας της καταγγελίας του Αγοράτου κατήγγειλε τον Αγοράτο για ηθική αυτουργία στον φόνο του αδελφού του από τους Τριάκοντα.

#### 12.4.6. Απόφασις

Περί τα μέσα του 4<sup>ου</sup> αιώνα π.Χ. θεσπίστηκε ένας νόμος ο οποίος έδωσε στη βουλή του Αρείου Πάγου την αρμοδιότητα να διεξάγει ανακρίσεις σχετικά με ζητήματα δημόσιας ασφάλειας, τα πορίσματα της οποίας έπρεπε να υποβάλει στη συνέχεια στην Εκκλησία του Δήμου. Ο Άρειος Πάγος είχε τη δυνατότητα να διενεργήσει τις ανακρίσεις είτε μετά από εξουσιοδότηση της Εκκλησίας του Δήμου είτε με δική του πρωτοβουλία. Το πόρισμα που υπέβαλλε στην Εκκλησία του Δήμου ονομαζόταν *ἀπόφασις* και, εφόσον έκρινε ότι υπήρχαν επαρκή στοιχεία, περιλάμβανε πρόταση παραπομπής των εμπλεκόμενων προσώπων σε δίκη. Με βάση την *ἀπόφασιν* του Αρείου Πάγου που της είχε υποβληθεί, η Εκκλησία του Δήμου συζητούσε το θέμα και, αν αποφάσιζε υπέρ της κίνησης ποινικής δίωξης, εξέδιδε ψήφισμα με το οποίο καθόριζε τα στοιχεία της δίκης, διευκρινίζοντας την κατηγορία που θα απαγγελλόταν και το είδος της διαδικασίας στο δικαστήριο, τους πολίτες που θα ενεργούσαν ως κατηγοροί, τον αριθμό των δικαστών και, σε περίπτωση που αυτό δεν απέρρεε από το νόμο, όριζε τον άρχοντα που θα εισήγε την υπόθεση στο δικαστήριο, καθώς και την επιβλητέα ποινή.

Ο νόμος αυτός θεσπίστηκε στο πλαίσιο της ενίσχυσης των αρμοδιοτήτων του Αρείου Πάγου που παρατηρείται μετά τα μέσα του 4<sup>ου</sup> αιώνα, και αφορούσε τη διερεύνηση σοβαρών εγκλημάτων κατά της πόλεως, όπως στην περίπτωση του Πολυεύκτου, για τον οποίο η Εκκλησία του Δήμου έδωσε εντολή να εξεταστεί κατά πόσον είχε αναχωρήσει στα Μέγαρα μαζί με τους πολιτικούς εξοριστούς. Όταν ο Άρειος Πάγος αποφάνθηκε ότι πράγματι είχε μεταβεί στα Μέγαρα, η Εκκλησία

του Δήμου με ψήφισμά της τον παρέπεμψε στο δικαστήριο της Ηλιαίας, το οποίο όμως τον αθώωσε, επειδή αποδείχθηκε ότι είχε επισκεφθεί την μητέρα του και τον σύζυγό της, ο οποίος ήταν εξόριστος στα Μέγαρα. Μια άλλη υπόθεση προδοσίας που διερευνήθηκε από τον Άρειο Πάγο αφορούσε τον Αντιφώντα, ο οποίος συνελήφθη από τον Δημοσθένη και οδηγήθηκε στην Εκκλησία του δήμου με την κατηγορία ότι σχεδίαζε εμπρησμό δημοσίων κτιρίων ως όργανο του βασιλιά της Μακεδονίας Φιλίππου. Μολονότι η Εκκλησία αρχικά τον απάλλαξε, στη συνέχεια ο Άρειος Πάγος με δική του πρωτοβουλία εξέτασε την υπόθεση και υπέβαλε *ἀπόφασιν* προτείνοντας την δίωξή του. Στη δίκη που ακολούθησε, ο Αντιφών κρίθηκε ένοχος και καταδικάστηκε σε θάνατο.

Η πιο πολύκροτη υπόθεση ωστόσο αφορά την κατηγορία δωροδοκίας με τον θησαυρό του Αρπάλου, για την οποία μαθαίνουμε λεπτομέρειες από μία δημηγορία του Υπερείδη, καθώς και από τις τρεις σωζόμενες δημηγορίες του Δεινάρχου. Ο Άρπαλος, θησαυροφύλακας του Μ. Αλεξάνδρου, είχε δημιουργήσει ιδιαίτερους δεσμούς με τους Αθηναίους όταν, σε περίοδο σιτοδείας, είχε στείλει ένα πλοίο με σιτηρά στον Πειραιά, οπότε και οι Αθηναίοι τον τίμησαν προσφέροντάς του την ιδιότητα του πολίτη. Αργότερα όμως ο Άρπαλος συγκρούστηκε με τον Αλέξανδρο και το 323 π.Χ. έφτασε στην Αθήνα, φέρνοντας μαζί του πλοία, στρατιώτες και ένα τεράστιο χρηματικό ποσό που είχε αφαιρέσει από τη περιουσία του βασιλιά. Ο θησαυρός κατατέθηκε στην Ακρόπολη και ο Άρπαλος έζησε ένα διάστημα στην Αθήνα, έως ότου τελικά αναγκάστηκε να φύγει στην Κρήτη, όπου πιθανώς κινδύνευε λιγότερο να συλληφθεί από απεσταλμένους του Αλεξάνδρου. Μετά την φυγή του, αποκαλύφθηκε ότι έλειπε ένα μέρος του χρυσού που φυλασσόταν στην Ακρόπολη. Καθώς διαδιδόταν ότι με τα χρήματα που έλειπαν ο Άρπαλος είχε δωροδοκήσει τον Δημοσθένη και ορισμένους άλλους αξιωματούχους, ο Δημοσθένης πρότεινε στην Εκκλησία του Δήμου την έκδοση ψηφίσματος με το οποίο δινόταν εντολή στον Άρειο Πάγο να διερευνήσει την υπόθεση και, αν αυτή κατέληγε στο δικαστήριο, όσοι κρίνονταν ένοχοι θα τιμωρούνταν με τη θανατική ποινή. Βάσει της *ἀποφάσεως* του Αρείου Πάγου, οι αξιωματούχοι παραπέμφθηκαν σε ηλιαστικό δικαστήριο αποτελούμενο από χίλιους πεντακόσιους δικαστές. Ο Δημοσθένης κρίθηκε ένοχος παθητικής δωροδοκίας ύψους είκοσι ταλάντων, δεν του επιβλήθηκε όμως η θανατική, αλλά χρηματική ποινή πενήντα ταλάντων. Από αυτό συνάγεται ότι το ψήφισμα της Εκκλησίας του Δήμου δεν είχε συμπεριλάβει την πρόταση του Δημοσθένη για θανατική ποινή, αλλά είχε χαρακτηρίσει τις δίκες ως τιμητούς αγώνες (ανωτέρω, κεφάλαιο 5), εξουσιοδοτώντας την Ηλιαία να επιβάλει την ποινή που έκρινε κατάλληλη κατά την *τίμησιν*. Επειδή δεν μπορούσε να πληρώσει τη χρηματική ποινή που του επιβλήθηκε, ο Δημοσθένης πήρε το δρόμο της εξορίας.

Ας σημειωθεί τέλος ότι, όπως είναι γνωστό από πηγές των τελευταίων δεκαετιών του 4<sup>ου</sup> αιώνα, ο Άρειος Πάγος είχε την εξουσία να εξετάζει κάθε είδους παράπτωμα των μελών του, ακόμη και τα πιο ελαφριά. Με απόφασή του παρέπεμπε τον κατηγορούμενο στο δικαστήριο, ενώ παράλληλα μπορούσε να του επιβάλει πρόστιμο και να τον καθαιρέσει από το αξίωμα του Αρεοπαγίτη, ανεξάρτητα από την έκβαση της δίκης.

#### 12.4.7. Θέση εκτός νόμου των πραξικοπηματιών

Στο πλαίσιο της εξουσίας της να αποφασίζει κυριαρχικά και να νομοθετεί για οποιοδήποτε ζήτημα, ο 410 π.Χ., μόλις παλινορθώθηκε η δημοκρατία μετά το ολιγαρχικό πραξικόπημα των Τετρακοσίων, η Εκκλησία του Δήμου, με πρόταση του Δημοφάντου, ψήφισε ένα νόμο που στόχευε

να προλάβει παρόμοιες καταστάσεις στο μέλλον, ενισχύοντας την αντίσταση της πόλεως. Έχοντας πρόσφατη την εμπειρία της ανατροπής του πολιτεύματος, οι Αθηναίοι με το Ψήφισμα του Δημοφάντου διακήρυξαν ότι οποιοσδήποτε επιχειρούσε να καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα ή συνεργαζόταν με τους πραξικοπηματίες τίθετο αυτομάτως εκτός νόμου, με αποτέλεσμα να μην προστατεύεται πλέον η ζωή του από τους νόμους της χώρας. Κατά συνέπεια, οποιοσδήποτε τον συνελάμβανε, είχε το δικαίωμα, αν όχι την υποχρέωση, να τον σκοτώσει με τα ίδια του τα χέρια και ο φόνος αυτός δεν θα τιμωρούνταν. Σύμφωνα με το νόμο αυτόν, όλοι οι Αθηναίοι έδωσαν ιερό όρκο ότι θα φονεύσουν με κάθε τρόπο, με λόγο ή με έργα, τους τυράννους και τους συνεργούς τους. Ο νόμος του Δημοφάντου κατά της κατάλυσης της δημοκρατίας και της τυραννίδας μεταφέρεται από τον Ανδοκίδα (Ανδ. 1 *Περί των Μυστηρίων* 96-98) ως εξής:

«Απόφαση της βουλής και του δήμου. Η Αιαντίς φυλή ασκούσε την πρωτανεία, ο Κλεογένης ήταν γραμματέας, ο Βοηθός ήταν επιστάτης των πρωτάνεων. Ο Δημόφαντος συνέταξε τα ακόλουθα. Η ισχύς του παρόντος ψηφίσματος αρχίζει από την ημέρα της κληρώσεως των μελών της Βουλής των Πεντακοσίων, όταν πρώτος ορίστηκε γραμματέας ο Κλεογένης.

Όποιος καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα στην Αθήνα ή ασκήσει οποιοδήποτε αξίωμα μετά την κατάλυση της δημοκρατίας, να θεωρείται εχθρός των Αθηναίων και να φονευθεί ατιμωρητί, η δε περιουσία του να δημευθεί και το ένα δέκατο να περιέλθει στο ταμείο της θεάς Αθηνάς. Όποιος φονεύσει τον τύραννο ή τον συνεργό του τυράννου, καθώς και ο ηθικός αυτουργός του φόνου, να είναι αθώοι ενώπιον θεών και ανθρώπων.

Να ορκισθούν όλοι οι Αθηναίοι, κατά φυλές και κατά δήμους, επάνω από ακέραια σφάγια, ότι θα φονεύσουν τον τύραννο ή τον συνεργό του.

Το κείμενο του όρκου είναι το εξής:

Θα φονεύσω με λόγο, με έργο, με την ψήφο μου και με το ίδιο μου το χέρι, αν είμαι σε θέση να το κάνω, όποιον καταλύσει τη δημοκρατία στην Αθήνα ή ασκήσει κάποια εξουσία μετά την κατάλυση της δημοκρατίας, ή προσπαθήσει να εγκαταστήσει τυραννίδα ή βοηθήσει τον τύραννο να καταλάβει την εξουσία.

Αν ένας άλλος φονεύσει κάποιον από αυτούς, να είναι απαλλαγμένος από το μίσμα απέναντι σε θεούς και δαίμονες, επειδή φόνευσε έναν εχθρό των Αθηναίων. Θα δημεύσω όλη την περιουσία του φονευθέντος, δίνοντας τη μισή σε εκείνον που τον θανάτωσε, δίχως να του στερήσω τίποτε. Εάν κάποιος φονευθεί καθώς σκοτώνει ή αποπειράται να σκοτώσει ένα από τα παραπάνω πρόσωπα, θα τιμήσω τον ίδιο και τα παιδιά του όπως τον Αρμόδιο και τον Αριστογείτονα και τους απογόνους τους.

Λύνω και δεν τηρώ όσους όρκους δόθηκαν είτε στην Αθήνα είτε στο στράτευμα είτε οπουδήποτε αλλού, και αποβλέπουν στην κατάλυση της δημοκρατίας.

Να δώσουν το νόμιμο όρκο όλοι οι Αθηναίοι, επάνω από ακέραια σφάγια, πριν από τα Διονύσια και όποιος τον τηρεί, να έχει όλα τα αγαθά, ενώ όποιος τον παραβαίνει, να είναι καταραμένος ο ίδιος και η γενιά του.»

Όπως είναι προφανές, η κήρυξη των μελλοντικών πραξικοπηματιών εκτός νόμου αποτελούσε ένα πρόσθετο μέτρο στη νομοθεσία κατά της ανατροπής του πολιτεύματος, η οποία προέβλεπε την κίνηση ποινικής δίωξης και δικαστικές διαδικασίες που οδηγούσαν σε επιβολή

ποινών. Ωστόσο ο νόμος του Δημοφάντου δεν αντιμετώπιζε τις περιπτώσεις των πραξικοπηματιών που συλλαμβάνονταν, οι οποίοι θα οδηγούνταν σε δίκη, αλλά εκείνους που θα διέφευγαν ώστε να είναι αδύνατη η προσαγωγή τους στη δικαιοσύνη. Μια απόπειρα ανατροπής του πολιτεύματος δημιουργούσε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, η ταχύτητα των εξελίξεων σε αυτές τις συνθήκες ήταν μεγάλη και ήταν αβέβαιο αν θα μπορούσε να αποτραπή η απόπειρα. Χρειαζόταν λοιπόν να οριστεί ένα πλαίσιο δράσης για τους πολίτες ακριβώς στο κρίσιμο αυτό διάστημα που θα εκδηλωνόταν η απόπειρα, αλλά και μετά, αν οι εγκληματίες κατόρθωναν να διαφύγουν. Ήταν, επιπλέον, μια εκ των υστέρων επικύρωση του φόνου του Φρυνίχου. Ο νόμος αναγράφηκε σε πέτρινη στήλη έξω από το Βουλευτήριο.

**Εικόνα 12.6.** Εξώφυλλο φυλλαδίου του 1657 με τίτλο Killing No Murder, που γράφτηκε για να προτρέψει στη δολοφονία του Όλιβερ Κρόμγουελ και να αποδείξει ότι ο φόνος είναι νόμιμος. Πηγή:

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Killing\\_No\\_Murder\\_Cover.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Killing_No_Murder_Cover.jpg)

Εικόνα με ένδειξη Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 17/06/2021.

#### 12.4.6. Ο νόμος του Ευκράτη του 338 π.Χ.

Το 337 π.Χ., αμέσως μετά την ήττα των Αθηναίων από τους Μακεδόνες στη μάχη της Χαιρώνειας, ψηφίστηκε ακόμη ένας νόμος κατά της ανατροπής του πολιτεύματος, μετά από πρόταση ενός πολίτη που ονομαζόταν Ευκράτης. Αυτή τη φορά οι Αθηναίοι χρησιμοποίησαν τη διαδικασία για τη έκδοση νόμων που είχε δημιουργηθεί στις αρχές του 4<sup>ου</sup> αιώνα, μετά την κωδικοποίηση της νομοθεσίας η οποία είχε ολοκληρωθεί το 399 π.Χ. (ανωτέρω, κεφάλαιο 4). Η διαδικασία αυτή προέβλεπε τη σύσταση μιας επιτροπής πολιτών που ονομάζονταν *νομοθέται*, στους οποίους ανέθετε η Εκκλησία του Δήμου την προετοιμασία του κειμένου του νόμου.

Ο νόμος του Ευκράτη είχε δύο σκέλη, εκ των οποίων το πρώτο αφορούσε την αντιμετώπιση της εγκαθίδρυσης τυραννίδας ή της ανατροπής της δημοκρατίας, ενώ το δεύτερο αναφερόταν ειδικότερα στην αντιμετώπιση των μελών του Αρείου Πάγου που θα συνεργάζονταν με τους πραξικοπηματίες. Στο πρώτο σκέλος του, ο νόμος επαναλάμβανε τη διάταξη του ψηφίσματος του Δημοφάντου, που επέτρεπε – αν όχι επέβαλλε – την ατιμώρητη θανάτωση του δράστη, ενώ διευρυνε την αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος, καθώς το παλαιότερο ψήφισμα αναφερόταν στην κατάλυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και στην ανάληψη αξιώματος μετά την κατάλυση της δημοκρατίας, ενώ ο νόμος του Ευκράτη αναφέρει επιπλέον ρητά την εγκατάσταση τυραννικού καθεστώτος, καθώς και τον αποκλεισμό του αθηναϊκού δήμου από την άσκηση των «συνταγματικών» του εξουσιών. Είναι φανερό ότι και αυτός ο νόμος στοχεύει στην άμεση κινητοποίηση των πολιτών για την υπεράσπιση της δημοκρατίας κατά τις κρίσιμες ώρες της εκδήλωσης πραξικοπήματος. Αποτελεί έτσι ένα μέτρο έκτακτης ανάγκης, το οποίο συμπληρώνει αλλά δεν υποκαθιστά τις νόμιμες διαδικασίες για τη δίωξη αυτών των εγκλημάτων. Όσο για τους Αρεοπαγίτες οι οποίοι προσέρχονταν για να συμμετάσχουν σε συνεδρίαση του Αρείου Πάγου μετά την ανατροπή της δημοκρατίας, συνεργαζόμενοι με το νέο καθεστώς, ο νόμος του Ευκράτη τους επέβαλλε την στέρηση των δικαιωμάτων του πολίτη (*ἀτιμία*) και καθολική δήμευση της περιουσίας τους. Το κείμενο του νόμου, το οποίο βρέθηκε χαραγμένο σε μαρμάρινη στήλη στην αρχαία Αγορά

και εκτίθεται στο Επιγραφικό Μουσείο Αθηνών, έχει ως εξής (P. J. Rhodes & R. Osborne, *Greek Historical Inscriptions*, αρ. 79):

«Ο Φρόνιχος ήταν επώνυμος άρχων, η Λεοντίς φυλή ασκούσε την ενάτη πρωτανεία, ο Χαιρέστρατος του Αμεινίου, από το δήμο των Αχαρνών, ήταν γραμματεύς και από τους προέδρους ψήφισε ο Μενέστρατος, από το δήμο της Αιξωνής. Πρόταση του Ευκράτη του Αριστοτίμου, από το δήμο του Πειραιά. Αγαθή τύχη του δήμου των Αθηναίων. Απόφαση των νομοθετών.

Όποιος εναντιωθεί στον δήμο εγκαθιδρύοντας τυραννίδα ή γίνει συνεργός του τυραννικού καθεστώτος ή αποστερήσει τους αθηναίους πολίτες από τις εξουσίες τους ή καταλύσει την αθηναϊκή δημοκρατία, ο οποιοσδήποτε μπορεί να τον φονεύσει ατιμώρητα. Για όσο διάστημα οι πολίτες έχουν στερηθεί τις εξουσίες τους ή έχει καταλυθεί η δημοκρατία στην Αθήνα, απαγορεύεται στα μέλη του Αρείου Πάγου η προσέλευση στον Άρειο Πάγο, η συμμετοχή στις συνεδριάσεις, καθώς και η λήψη οποιασδήποτε απόφασης. Αν, στο διάστημα που οι πολίτες έχουν στερηθεί τις εξουσίες τους και έχει καταλυθεί η δημοκρατία στην Αθήνα, κάποιο μέλος του Αρείου Πάγου μεταβεί στον Άρειο Πάγο ή μετάσχει σε συνεδρίαση ή σε λήψη οποιασδήποτε απόφασης, θα του επιβληθεί στέρηση των πολιτικών του δικαιωμάτων (*ἀτιμία*), στον ίδιο και στη γενιά του, καθώς και δήμευση της περιουσίας του, από την οποία το ένα δέκατο θα περιέλθει στο ταμείο της θεάς Αθηνάς.

Ο γραμματεύς της βουλής να φροντίσει να αναγραφεί ο νόμος αυτός σε δύο λίθινες στήλες, εκ των οποίων η μία θα τοποθετηθεί στην είσοδο της αίθουσας συνεδριάσεων του Αρείου Πάγου και η άλλη στην Εκκλησία του Δήμου. Για την αναγραφή των στηλών, ο ταμίας να καταβάλει στον δήμο είκοσι δραχμές, που θα ληφθούν από τα ποσά τα οποία δικαιούνται να δαπανά ο δήμος, σύμφωνα με τα ψηφίσματα.»

**Εικόνα 12.7.** Μαρμάρινη στήλη από με το νόμο του Ευκράτη κατά της τυραννίδας, από την αρχαία Αγορά της Αθήνας. Στο ανάγλυφο, η Δημοκρατία στεφανώνει τον δήμο των Αθηναίων. Πηγή: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AGMA St%C3%A8le de la d%C3%A9mocratie.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AGMA_St%C3%A8le_de_la_d%C3%A9mocratie.jpg)

Εικόνα με ένδειξη *Creative Commons Attribution-Share Alike 2.5*, τελ. προσπέλαση με επιβεβαίωση άδειας 24/12/2005.

## ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ

Άρχοντες, *ἀρχαί*, δοκιμασία αρχόντων, επιχειροτομία, λογοδοσία, *λόγος*, *εὐθυνα*, προδοσία, κατάλυση της δημοκρατίας, εισαγγελτικός νόμος, *εἰσαγγελία*, θέση εκτός νόμου.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αδάμ-Μαγνήσαλη, Σ., *Έλεγχος και λογοδοσία των αρχών στην αθηναϊκή δημοκρατία*, Αθήνα – Κομοτηνή 2004.

- Biscardi, A., *Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο*, μτφ. Παν. Δημάκης, Αθήνα 1998.
- Γιούνη, Μ. Σ., *Άτιμος ἔστω, ἄτιμος τεθνάτω: Συμβολή στη μελέτη της ποινής ατιμίας και της θέσης εκτός νόμου στο αττικό δίκαιο*, Θεσσαλονίκη 1998.
- Γιούνη, Μ. Σ., «*Αραὶ καὶ νόμοι καὶ φυλακαὶ: Θεϊκὴ τιμωρία και ποινὴ στις αρχαιοελληνικές πόλεις*», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών* 44, Αθήνα 2012-2013, 9-35.
- Hansen, M.H., *The Athenian Assembly in the Age of Demosthenes*, Oxford 1987.
- Hansen, M. H., *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Oxford 1991.
- Hansen, M. H., *Eisangelia. The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Impeachment of Generals and Politicians*, Odense 1975.
- MacDowell, D.M., *Το Δίκαιο στην Αθήνα των κλασικών χρόνων*, μτφρ. Γ. Μαθιουδάκη, Αθήνα 1986.
- Mossé, C., *Αθήνα. Ιστορία μιας δημοκρατίας*, Αθήνα 1983.
- Παπακωνσταντίνου, Κ., *Συμβολή στη μελέτη των λειτουργιών της δικαστικής απόφασης στην αρχαία Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 2015.
- Παπακωνσταντίνου, Κ., *Συμβολή στη μελέτη των λειτουργιών της δικαστικής απόφασης στην αρχαία Ελλάδα. ΙΙ. Η πρᾶξις*, Θεσσαλονίκη 2021.
- Rhodes, P. J., *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, Oxford 1981.
- Σακελλαρίου, Μ. Β., *Η αθηναϊκή δημοκρατία*, Ηράκλειο 2004.
- Sinclair, R. K., *Δημοκρατία και συμμετοχή στην αρχαία Αθήνα*, Αθήνα 1997.
- Todd, S. C., *The Shape of Athenian Law*, Oxford 1993.

## ΔΙΑΔΡΑΣΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ

1. Ο Ξενοφών στο έργο του Ελληνικά (1.7.28) αναφέρει ότι στα χρόνια του πελοποννησιακού πολέμου ο Αθηναίος Αρίσταρχος είχε κατηγορηθεί ενώπιον της συνέλευσης των πολιτών ότι είχε συμπράξει με το πραξικόπημα των Τετρακοσίων που εγκατέστησαν το ολιγαρχικό πολίτευμα του 411 π.Χ., καθώς και ότι παρέδωσε το φρούριο της Οινόης στους εχθρούς της Αθήνας, τους Θηβαίους.
  - α. Ποια ήταν τα εγκλήματα για τα οποία κατηγορήθηκε ο Αρίσταρχος;
  - β. Ποια ήταν η συνήθης διαδικασία δίωξης αυτών των εγκλημάτων και ενώπιον ποιού οργάνου ασκήθηκε;
2. Το έτος 400 π.χ. ο Φίλων από το δήμο των Αχαρνών είχε κληρωθεί μέλος της Βουλής των Πεντακοσίων για το επόμενο έτος. Στη δημηγορία του Λυσία εναντίον του Φίλωνος, ο κατήγορος απευθύνεται στη Βουλή και του καταλογίζει τα εξής:
 

«Για τη συμπεριφορά του προς τη μητέρα του και για όσα του καταλόγιζε εκείνη όσο ζούσε δεν θα μιλήσω. Από αυτό που έκανε όμως η μητέρα του λίγο πριν πεθάνει, εύκολα θα κατανοήσετε, αξιότιμοι βουλευτές, ποιά ήταν η μεταχείρισή του προς αυτήν. Διότι εκείνη καμμιά εμπιστοσύνη δεν του είχε ότι θα έπραττε τα δέοντα μετά τον θάνατό της, αλλά αντίθετα εμπιστεύθηκε τον Αντιφάνη, παρόλο που δεν ήταν ούτε συγγενής της, και του έδωσε τριακόσιες δραχμές για την κηδεία της, αγνοώντας αυτόν εδώ, που ήταν γιος της. Όμως, όταν η μητέρα, που από τη φύση της ανέχεται τις αδικίες των παιδιών της και θεωρεί μεγάλη ευεργεσία το παραμικρό καλό που της κάνουν επειδή τα κρίνει με βάση την αγάπη της και όχι τον έλεγχο των πράξεών τους, όταν η ίδια

του η μητέρα τον θεωρούσε ικανό να ωφεληθεί οικονομικά ακόμη και από τα έξοδα της κηδείας της, τι γνώμη πρέπει να έχετε εσείς γι' αυτόν; Όταν κάποιος διαπράττει τόσο μεγάλα αδικήματα απέναντι στους δικούς του, φαντάζεστε πόσο θα μπορούσε να βλάψει τους άλλους.»

- α. Ποια είναι η διαδικασία στην οποία κατηγορείται ο Φίλων και ενώπιον ποιου οργάνου;
- β. Ποιο είναι το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται;
- γ. Εάν αποδειχθεί η ενοχή του, ποιες θα είναι οι συνέπειες;

**3. Αντιστοιχίστε τα εγκλήματα με τους τρόπους δίωξης. Σε κάθε έγκλημα μπορεί να αντιστοιχούν περισσότερες διαδικασίες.**

- |                              |                       |
|------------------------------|-----------------------|
| 1. Προδοσία                  | α. Εισαγγελία         |
| 2. Απάτη του Δήμου           | β. Θέση εκτός νόμου   |
| 3. Κατάλυση του πολιτεύματος | γ. Λογοδοσία αρχόντων |
| 4. Δωροδοκία αξιωματούχου    | δ. Απόφασις           |

## **ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΑΥΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΜΒΑΘΥΝΣΗΣ**

### **Άσκηση 1.**

- α. Πρόκειται για τα εγκλήματα της καταλύσεως της δημοκρατίας και της προδοσίας αντίστοιχα.
- β. Η συνήθης διαδικασία για τη δίωξη αυτών των εγκλημάτων ήταν η εισαγγελία, η οποία όπως συνάγεται από το απόσπασμα του Ξενοφώντα ασκήθηκε από την Εκκλησία του Δήμου.

### **Άσκηση 2.**

- α. Η διαδικασία στην οποία κατηγορείται ο Φίλων είναι η δοκιμασία αρχόντων, ενώπιον της Βουλής των Πεντακοσίων (πρόκειται για το πρώτο στάδιο της δοκιμασίας).
- β. Το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται είναι η κακομεταχείριση της μητέρας του (*κάκωσις γονέων*).
- γ. Εάν αποδειχθεί η ενοχή του, ο Φίλων θα αποκλειστεί από το αξίωμα. Επίσης, στη δίκη ενώπιον της Ηλιαίας που θα ακολουθήσει (δεύτερο στάδιο δοκιμασίας), το δικαστήριο μπορεί να του επιβάλει την ποινή της ατιμίας για κακομεταχείριση της μητέρας του.

### **Άσκηση 3.**

- 1: α, β, δ.
- 2: α.
- 3: α, β, δ.
- 4: α, γ, δ.